

A mozgóképek archiválásának múltja és jelené Magyarországon

Témavezető:

Dr. Fodor János
egyetemi adjunktus

Készítette:

Veilinger Tamás
informatikus könyvtáros mesterszak

2015

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
I. A filmmegőrzés története: a kávéházi vetítéstől az archívumok intézményesüléséig	4
A filmtörténet kezdete	4
A megőrzés kialakulásának problémái	5
A megőrzés intézményesülése	7
II. A magyar film és archiválásának története	11
A magyar filmtörténet kezdete	11
Az elvesztegetett évek	14
A filmarchívum kialakulása	19
A filmarchiválás fejlődése napjainkig	21
III. A mozgóképek archiválásának jelene Magyarországon	25
Az archívumok helyzete napjainkban	25
Felújítás, restaurálás, digitalizálás	28
Online archívumok	30
Az archiválás jövője	33
Bibliográfia	34

Bevezetés

Miután megkezdtem az egyetemi pályafutásomat, sokat gondolkodtam, hogy vajon miképpen tudnám összekapcsolni a könyvtárügy iránti elkötelezettségemet a filmek iránti rajongásommal. A választ egy magyar némafilmtörténet előadás adta meg, amely során szembesültem vele, hogy milyen felbecsülhetetlen kárt okozott mozgóképörökségünk számára a huszadik század.

Mielőtt elkezdtem kutatásomat, azt az elvet vallottam, melynek legszebb megfogalmazását talán Kovács András Bálint által olvastam: „a mozgókép a modern kor történelmi és kulturális emlékezetének egyik legfőbb médiuma. Életünk és gondolkodásunk mozgóképes lenyomata. Nincs tehát megőrzendő és nem megőrzendő mozgókép, mint ahogy nincs megőrzendő és nem megőrzendő nyomtatvány sem.”¹ Miután beleástam magam az archiválás történetébe és gyakorlati hátterébe – különösen a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetben tett látogatásom után –, ez a nézetem csak még jobban megerősödött, azonban beláttam, hogy ez a probléma annál nagyságrenddel összetettebb, mint gondoltam.

Manapság magától értetődő az emberek számára, hogy azok a filmek és adások, melyeket nap mint nap megtekintenek, holnap és jövőre is elérhetőek lesznek valamilyen formában. Ehhez azonban hosszú évtizedek küzdelmei kellettek, mely alatt mozgóképörökségünk jelentős része egyszer s mindenkorra elveszett. Véleményem szerint elengedhetetlen fontosságú megismerni az archiválás históriáját ahhoz, hogy igazán meg tudjuk becsülni a fennmaradt állományt, valamint hogy még egyszer ne kövessük el azt a hibát, hogy hagyjuk elenyészni filmes értékeinket. Kutatásom célja ezért az, hogy bemutassam a magyarországi filmmegőrzés létrejöttének és fejlődésének történetét a kezdetektől a filmtörténeti, technikai, jogi és politikai hátterével együtt. A magyarországi mozgóképörökség alakulásának megértéséhez azonban nélkülözhetetlen a nemzetközi előzmények - az esztétikai, technikai és egyéb folyamatok - ismerete.

¹ Kovács András Bálint: Mielőtt audiovizuális emlékeink elpusztulnak. In: Élet és Irodalom XLVIII. évfolyam (2004) 5. szám. [online verzió]
http://www.es.hu/kovacs_andras_balint;mielott_audiovizualis_emlekeink_elpusztulnak;2004-02-02.html (2015. 01. 04.)

I. A filmmegőrzés története: a kávéházi vetítéstől az archívumok intézményesüléséig

A filmtörténet kezdete

Amikor Auguste és Louis Lumière először vetítettek mozgóképeket a Boulevard des Capucines-en lévő Grand Café közönsége számára 1895. december 28-án, még csak fel sem merült bennük, hogy hosszú távú jövője lehet a találmányuknak. Bár az első esték valóban nem arattak elsőprő sikert, az emberek igen rövid időn belül élvezetüket lelték az – azóta már mozi névre keresztelt – eseményben. Ennek ellenére a Lumière testvérek továbbra is úgy tekintettek produktumukra, mint egy cirkuszi mutatványra, amely nem több múltó szeszélynél, és az emberek csak az újszerű élmény miatt élvezik annyira estéről estére az előadásokat. Amint megszűnik az újdonság varázsa, ugyanolyan érdektelen lesz számukra, mint egy túl sokat látott bűvésztűk. Több, mint egy évszázad távlatából már-már érthetetlen az a tény, hogy nem fedezték fel a filmben rejlő lehetőségeket, hiszen a Grand Caféban vetített mozgóképek fennmaradt példányai 2004 óta az UNICEF Világörökség részét képezik, felújításukra pedig a Francia Filmközpont (CNC, Le Centre national du cinéma et de l'image animée) 2,5 millió eurót szánt². Azonban aligha tudható be a francia fivérek rossz üzleti érzékének a tévedésük: a kamera valamennyi feltalálója a készülékben látta a lehetőséget, a nyersanyag felhasználásával pedig nem foglalkoztak. Így Európában az első vetítést sokáig magáénak tudó Max Skladanowsky, vagy az „őskamerának” számító kinoszkóp másolatát árusító Robert William Paul ugyanúgy a kamera értékével foglalkozott, mint ahogy azt a tengerentúlon tették Edison gyárában. Sőt, a William K. L. Dickson által kifejlesztett kinoszkópot a tulajdonos, Thomas Edison nem is akarta árusítani, úgy gondolta, hogy a készülék lehető legjobb felhasználásának módja az ők egyszemélyes „kukucsálás” megoldásuk.³ Rövid időn belül kénytelen volt beismerni tévedését és áttérni a vetítésre.

A film népszerűségének valószínűleg a tengerentúli piac rohamos növekedése hozta meg a legnagyobb áttörést: 1905 és 1908 között kezdtek el tömegesen felbukkanni a mozik, 1908-ra pedig a szórakoztatóipar talán legfontosabb formájává

² Memory of the World Register: Lumière Films. Unesco, 2004. [honlap]
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/nomination_forms/lumiere_fims.pdf (2014. 12. 23.)

³ Balázs Béla: Tíz évvel Lumière után. In: Filmspirál V. évfolyam (1999) 3. sz. p. 45.

váltak. A kereslet olyannyira megnőtt, hogy a számos új mozi építése mellett új terjesztőkre is szükség lett. Így az Európában éppen beinduló olyan filmgyárak is forgattak az Egyesült Államok közönsége számára, mint a francia Pathé és Gaumont, a dán Nordisk vagy az olasz Cines. Egy átlagos amerikai mozi a 3 címből álló programot heti háromszor cserélte, így évente körülbelül 450 film került bemutatásra.⁴ Ez a szám száz évvel később a Box Office Mojo adatai szerint 608.⁵

A filmnek rohamosan növvő népszerűsége ellenére is hosszú utat kellett megjárnia, hogy a hetedik művészeti ágként tekintsenek rá. Bár a vándor- és sátermozikból filmszínházak lettek, az egy-két fős stábokból filmstúdiók, a néhány perces egysíntes mozgóképekből pedig egyre bonyolultabb történetet elmesélő játékfilmek, a némafilm korszak közepéig mégis elképzelhetetlen volt, hogy hasonló megítélés alá essenek, mint az irodalom vagy a színház. Az utóbbival való állandó összehasonlítása – és párhuzamba állítása - különösen sokáig tartott (ennek köszönhetően születtek meg az olyan kifejezések, mint a photoplay vagy a photodrama), mely még inkább akadályozta a film sajátos kezelésének létrejöttét. Az akkori felfogás és a körülmények egyaránt hátráltatták a megőrzés intézményesülésének létrejöttét.

A megőrzés kialakulásának problémái

Kezdetben a legfőbb probléma a film értékének megkérdőjelezése volt: sem művészi, sem ismeretterjesztő, sem bármilyen egyéb jelentőségét nem ismerték el eléggé. Ebből a szempontból a híradók és dokumentumfilmek kedvezőbb fogadtatásban részesültek, míg a játékfilmek legjobb esetben is csak néhány hónapig vetítendő szórakoztatásnak feleltek meg, melyek csak az ipari mechanizmus termékei. Pedig az esztétikai és történelmi dokumentációs jelentőségük mellett ma már jól látjuk, hogy társadalomtörténeti vagy akár pszichológiai szempontból is milyen sokat árulnak el egy korról mind maguk a filmek, mind az egész filmtermés. A legjobb példa erre Siegfried Kracauer műve, a Caligaritól Hitlerig⁶, melyben a német nép kollektív pszichéjét vizsgálja a filmen keresztül, azt állítva, hogy nem csak leképezik, hanem előre is vetítik a társadalmat. Ebből kifolyólag csekély esély mutatkozott arra, hogy megfelelő

⁴ Thompson, Kristin - Bordwell, David.: Film History: An Introduction. McGraw-Hill: New York, 2009. p. 33.

⁵ Total Grosses of all Movies Released in 2008. Box Office Mojo, 2008. [honlap]
<http://www.boxofficemojo.com/yearly/chart/?page=1&view=releasedate&view2=domestic&yr=2008&p=.htm> (2014. 12. 23.)

⁶ Kracauer, Siegfried: From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film. New Jersey: Princeton University Press, 1947.

mennyiségű pénzösszeget és munkát fordítsanak a megőrzésre. Még a stúdiók is inkább próbáltak megszabadulni az óriási mennyiségű anyagtól, mintsem hogy raktárakban archiválják őket, melyek komoly gondozást igényeltek volna. Így a tekercsek a jól védett polcok helyett helyhiány miatt vagy újrahasznosításra kerültek, vagy egyszerűen csak a szemetesben – rosszabb esetben a tengerbe öntve – végezték. Ráadásul a fennmaradt darabok helyzete sem volt kedvezőbb: akár szándékosan, akár a szerencsének köszönhetően nem kerültek selejtezésre, a nyersanyag tulajdonságai miatt beavatkozás nélkül is katasztrofális sors várt rájuk.

A Kodak céget alapító George Eastman 1889-ben fejlesztette ki a nitrát negatívot úgy, hogy tekercsfilmként is lehessen használni. Ezt használta fel Dickson és Edison a kinetográfjukhoz, melynek köszönhetően a nitrocellulóz film végképp meghódította az egész ipart. Azonban ez az anyag a 20. század filmtermésének csendes gyilkosa volt: az Egyesült Államokban 1951-ig, más országokban még sokkal később is forgattak celluloidra. Mivel kezdetben nem vették figyelembe a felhasznált tekercsek utókor számára való megőrzését, így a célnak tökéletesen megfelelt az erősen limitált élettartamú, kémiaiilag nem stabil anyag is. A fényképeszeti célokra használt síkfilmeket és a filmgyártáshoz használt tekercsfilmeket különböző vastagságban gyártották: előbbi 0,008 inch (0,02032 cm), utóbbi pedig 0,0035 inch (0,00889 cm) volt. Minél vastagabb a nitrocellulóz, annál hajlamosabb a bomlásra, így a némafilm korszak jelentős hányadának vesztét elsősorban a tárolás módja okozta: a feltekert állapot és a fémdobozba való helyezés.⁷ A bomlás egy öt fázisban bekövetkező, egyre intenzívebben végbemenő folyamat, mely a jelenlegi ismeretek szerint csak lelassítható. A folyamat a film borostyánszínűvé válásával kezdődik, majd végül barna porrá esik szét. A bomlás mellékterméke, hogy az oxidáló anyagok megtámadhatnak más típusú tárgyakat, így az archívumok legfontosabb feladata, hogy a nitrát alapú anyagokat jól elkülönítve, a lehető legjobb körülmények között tartsák.⁸ A másik nagy hátránya, hogy rendkívüli mértékben gyúlékony, amely szintén fokozott veszélyt jelentett, illetve jelent az archívumok és múzeumok számára mind a mai napig. Néhány példa a teljesség igénye nélkül: a Svenska filmgyár 1941-ben majdnem minden negatívja elpusztult egy tűzvészben,⁹ a Fox Film Corporation 1937-ben vesztette el kis híján az addigi összes, az

⁷ A nitrófilm története. In: Filmspirál VII. évfolyam (2001) 1. sz. p. 101.

⁸ Sor Zita - Ormos József - Cs. Plank Ibolya: Fényképgyűjtemények állományvédelme. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2008. p. 46.

⁹ Thompson, Kristin - Bordwell, David.: Film History: An Introduction. McGraw-Hill: New York, 2009. p. 66.

MGM pedig 1967-ben több száz filmjét.¹⁰ A felsorolást még hosszan lehetne folytatni, mivel a nitrát kíméletlenül tizedelte az állományt az egész világon.

Végül pedig egy olyan kérdés merült fel már a kezdetekkor, amely napjainkban is komoly fejtörést okoz mindenki számára, nevezeten annak a kérdésköre, hogy mit őrizzenek meg és mit ne. Mivel a filmipar kialakulása alig kezdődött el, ezért nem állt rendelkezésre semmilyen tapasztalat arra nézve, hogy ezeket a dokumentumokat kik, hogyan és hol tárolják. Ahogy nőtt a filmek száma és típusa, úgy okozott egyre nagyobb problémát annak eldöntése is, hogy hol húzzák meg a határt. Bár mai szemmel nézve egyértelműnek tűnik az a válasz, hogy mindent meg kellett volna menteni, sajnos tekintetbe véve a régi kópiák felújítására és digitalizálására szánt összegeket és erőforrásokat sem lenne sokkal kedvezőbb helyzete a fennmaradt állománynak. Ahogy Robert A. Harris filmtörténész és filmrestaurátor fogalmazott egy 1993-as tanácskozáson: a jelenlegi szűkös helyzetben nincs lehetőség arra, hogy mindent megmentsenek, továbbá nem is kifizetődő mindegyikkel foglalkozni, mivel a huszadik század első felében pont annyi vacak film készült, mint manapság.¹¹

Ezen tényezőkből kifolyólag a különböző filmtörténészek 50 százalék körülire becsülik az 1950, és 15-25 százalék körülire az 1929 előtt készült filmek fennmaradt részét.

A megőrzés intézményesülése

Szerencsére nem minden szólt az ellen, hogy lehetőség nyíljon a filmtörténet első szakaszainak megismerésére. Már a kezdetektől fontos szerepet játszott a szerzői jog – különösen az Egyesült Államokban –, ebből adódóan állnak rendelkezésre információk a legtöbb elveszett darabról, valamint ennek köszönhetően sikerült helyrehozni számos filmet is. Ha alkotásaik művészi értékének felismerésére nem is hajlottak a készítők, arra azért gondosan ügyeltek, hogy ne lehessen illetéktelenül használni őket, azonban újdonság lévén nem léteztek mozgóképre vonatkozó jogszabályok. Ezért aki védelem alá akarta helyezni a filmjét, annak minden egyes képkockát nyilvántartásba kellett

¹⁰ Vault and Nitrate Fires – A History. TCM, 2008. [honlap] <http://fan.tcm.com/Vault-and-Nitrate-Fires-A-History/blog/346284/66470.html> (2014. 12. 23.)

¹¹ Harris, Robert A.: Public hearing statement to the National Film Preservation Board of the Library of Congress, Washington, D.C., February 1993. [honlap] <http://www.widescreenmuseum.com/rah.htm> (2014. 12. 23.)

vetetnie, ezek voltak az úgynevezett papírnymatok (*paper prints*).¹² Így 1894-től fotográfiaként voltak regisztrálva és ennek megfelelően kaptak jogvédelmet, egészen 1912. augusztus 24-ig, amikortól kezdődően egy kiegészítés következtében a mozgóképeket külön formátumként tartották már számon.¹³ Mivel ez az eljárás nem volt kötelező, így az akkori felvételek csupán egy része került elő: a mintegy 6000 papírnymatékos elhelyezésből 3000 darabot sikerült helyreállítani.¹⁴ 1912 után a cím és egy rövid leírás mellett már csak egy-egy fénykép kellett jelenetenként minden beállításból,¹⁵ így a későbbi filmmé való visszaalakítás ezek esetében körülményesebbé vált. Ezzel a módszerrel sikerült a világ valamennyi helyén életre kelteni megfelelő papírnymatok függvényében az örökre elveszettnek hitt felvételeket.

Idővel a film művészi, történelmi és társadalmi jelentőségét is kénytelen volt elismerni az összes kritikus. A dokumentarista, mai értelemben vett komoly cselekmény nélküli egytekerces alkotásokból az évek alatt az olyan génuszoknak köszönhetően, mint Georges Méliès, Edwin S. Porter vagy David Wark Griffith, egy megkérdőjelezhetetlenül egyedi művészeti ág született; mindemellett egyre több folyóirat és szakkönyv is foglalkozott az új médiummal. Sajnos azonban túl sok időnek kellett elteltie ahhoz, hogy valamennyi érintett ráébredjen: a mozi nem pusztán egy könnyen elérhető szórakozási lehetőség. Így amikor a '20-as években megkezdődött egy megőrzési rendszer kidolgozása a világ több pontján, először találták igazán szembe magukat azzal a hatalmas veszteséggel, amit az addigi mentalitás és túl sokáig húzódó szerveződés okozott: a legtöbb tekercsnek nyoma sem volt, a maradék pedig vagy vészesen rossz állapotban volt, vagy egyszerűen csak beazonosíthatatlanná vált (ez utóbbiban sokat segítettek a papírnymatok). Mivel a nitrát gyorsan bomlott, így sürgősen kellett cselekednie az archiválóknak.

Már korábban, a 20. század első évtizedében elkezdtek foglalkozni a gyúlékony anyag okozta veszéllyel, különösen mivel nem csak a filmek és azok raktárai, hanem számos ember is áldozatául esett az évek alatt. A National Board of Fire Underwriters és a Kodak Company egyaránt megkezdte a helyzet felmérést és a megoldások kidolgozását, melynek következményeképpen a '20-as évektől megindult a tároló

¹² Thompson, Kristin - Bordwell, David.: Film History: An Introduction. McGraw-Hill: New York, 2009. p. 24.

¹³ Frohlick, Louis D. - Schwartz, Charles: The Law of Motion Pictures. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2007. p. 500.

¹⁴ Walls, Howard Lamarr: Motion pictures, 1894-1912. Washington: Copyright Office, 1953. p. 5.

¹⁵ Frohlick, Louis D. - Schwartz, Charles: The Law of Motion Pictures. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2007. p. 501.

helyiségek tudatosabb tervezése, így gondoskodtak a vészkijáratokról és menekülési tervekről, a páratartalom szabályozásáról és szellőzésről, tűzoltó készülékekről és tűzoltó berendezésről, illetve a filmek megfelelőbb tartásáról.¹⁶ E tekintetben a legnagyobb előrelépés kétségkívül a biztonságos, avagy acetát film (safety film) kifejlesztése volt. Az Eastman Kodak Company már 1909-ben fejleszteni kezdte, először azonban csak 1923-ra sikerült alkalmazni a 16 mm-es film bevezetésénél. A '40-es évek végétől váltott a hagyományos, 35 mm-es szalag is a nem gyúlékony, nem bomló triacetát alapú anyagra, mely 1951-től átvette elődje helyét.¹⁷

A technikai feltételek javulásával párhuzamosan beindult a szervezetek, majd az intézmények megalakulása is. 1916-ban létrejött a Mozgóképek Mérnökök Társasága (SMPT, Society of Motion Picture Engineers), mely hozzáfogott az Egyesült Államok szakmai hátterének megalapozásához.¹⁸ A gyártók és forgalmazók egyre gondosabb megőrzése mellett többen is gyűjteni kezdték a filmeket a legkülönbözőbb okokból kifolyólag. Megjelentek a magángyűjtők (ennek köszönhetően még napjainkban is kerülnek elő különböző részletek, felvételek és kópiák, melyre jó példa Fritz Lang legendás alkotásának, a Metropolis rekonstruálásának története¹⁹), de kisebb-nagyobb mennyiségű film gyűlt össze politikai, vallási, oktatási vagy szimplán anyagi okok miatt. A filmmúzeumok kezdetleges formái már a '10-es években kialakultak (a szakma virágzását tekintve legjelentősebb országokban, vagyis Németországban, Angliában vagy Franciaországban), azonban ezek a közérdekű és történelmi vonatkozású eseményekről készült anyagokat gyűjtötték. Az igazi áttörést a mai értelemben vett filmarchívumok megjelenései jelentették. A legrégebbiként a Svéd Filmintézet (SFS, Svenska Filmsamfundet) archívumát tartják számon, mely 1933 óta gyűjti, katalogizálja és őrzi meg az ország alkotásait.²⁰ A tengerentúlon is ekkoriban történt az áttörést jelentő fejlődés; 1929-ben jött létre New Yorkban a Modern Művészetek Múzeuma (MoMA, Museum of Modern Arts), melynek első igazgatója, Alfred Barr a filmek elkötelezett rajongója volt. A filmkönyvtár ötletét 1935-ben filmkritikus és

¹⁶ Hazards in the Handling and Storage of Nitrate and Safety Motion Picture Film. New York: Eastman Kodak, 1951. p. 10-11.

¹⁷ The Film Preservation Guide: The Basics for Archives, Libraries, and Museums. San Francisco: National Film Preservation Foundation, 2004. p. 6-7.

¹⁸ Society of Motion Picture & Television Engineers - About SMPTE. [honlap] <https://www.smpte.org/about> (2014. 12. 25.)

¹⁹ Koerber, Martin: Az eredeti Metropolis rekonstruálása. In: Metropolis (2006) 4. sz.

²⁰ Svenska Filminstitutet - On filmarkivet.se. [honlap] <http://www.filmarkivet.se/sv/Om-filmarkivetse/> (2014. 12. 25)

filmtörténész felesége, Iris Barry váltotta valóra,²¹ az évtized leforgása alatt pedig sorra nyíltak a filmarchívumok: 1934-ben Berlinben, 1935-ben Londonban és Milánóban, 1936-ban pedig Párizsban.²²

Az archiválás intézményesülése számára 1938 jelentette az igazi előrelépést, amikor is a német, brit, francia és amerikai filmarchívumok egy párizsi találkozók alkalmával megalapították a Filmarchívumok Nemzetközi Szövetségét (FIAF, International Federation of Film Archives). Mivel a háború erősen hátráltatta a fejlődést, ezért csak ezt követően indult meg a tagok számának növekedése: '46-ban Bazel, Prága, Amsterdam és Varsó lépett be elsőként, 2012-re pedig több mint 70 ország 156 intézménye és vállalata volt tagja a szervezetnek.²³

A korai filmtörténet feltárására való igény növekedését tekintve három további jelenség emelhető ki. Az egyik a televízió megjelenése, valamint népszerűségének rohamos növekedése volt. 1954-re 32 millió készülék volt az amerikai háztartásokban, így a műsoridő kitöltése és a bárki számára való hozzáférhetőség miatt hirtelen hatalmas igény lett a régi filmekre.²⁴ Ennél még jelentősebb fejleménynek számított, hogy a film az oktatás és kutatás igazi részévé vált. Ennek következtében tömegével gyűjtöttek össze mindent, ami a film történetéhez kapcsolható, s amelynek azelőtt aligha tulajdonított bárki is komoly értéket. A harmadik fontos tényező annak a generációnak a megjelenése volt a filmes szakmákban, akik számára a mozi megkérdőjelezhetetlen fontossággal bírt, és akik ezért elszántan küzdöttek és küzdenek ma is audiovizuális örökségünk fennmaradásáért. A legjobb példa erre a Martin Scorsese által alapított The Film Foundation, amely többek között olyan emberek támogatásával mentett már meg több, mint 600 mozgóképet, mint Stanley Kubrick, Robert Altman vagy Steven Spielberg.²⁵

A magyarországi filmmegőrzés történetéhez nélkülözhetetlen a nemzetközi előzmények és technológiai háttér ismerete. Hiszen akármennyire is eltértek bizonyos körülmények a nyugatiakhoz képest (politikai hatás, anyagi háttér, stb.), a világ bármely

²¹ Slide, Anthony: Nitrate Won't Wait: A History of Film Preservation in the United States. Jefferson, North Carolina: McFarland and Company, 2000. p. 17-18.

²² Membership Information - FIAF Chronology. The International Federation of Film Archives, 2008. [honlap] <http://www.fiafnet.org/uk/members/fiafchronology.html> (2014. 12. 25.)

²³ The International Federation of Film Archives. [honlap] <http://www.fiafnet.org> (2014. 12. 25.)

²⁴ Thompson, Kristin - Bordwell, David.: Film History: An Introduction. McGraw-Hill: New York, 2009. p. 375.

²⁵ The Film Foundation. [honlap] <http://www.film-foundation.org/> (2014. 12. 25.)

pontjához hasonlóan erőteljesen összefüggésben van azzal, hogy az irányadó országok hogyan befolyásolják az archiválás fejlődését.

II. A magyar film és archiválásának története

A magyar filmtörténet kezdete

A vándorcirkuszok hamar elérték az Osztrák-Magyar Monarchiát is. Robert William Paul az Animatográf-fal már 1896 áprilisában, míg a Lumière fivérek képviselője, Eugène Joachim Dupont néhány nappal később érkezett meg.²⁶ Miután Somossy Károly megszerezte a bemutatói jogokat, a Paul-féle vetítógép április 29-én debütált a Fővárosi Operettszínház elődjének számító Somossy-mulatóban, azonban az ígéretes reklámok ellenére („élő fényképek”, „a való élet tükre”) mindössze egy hétig volt műsoron.²⁷ Így Dupont a vetélytársakat megelőzve május 10-től kezdve közel egy éven keresztül vetített a Royal Szálló kávéházában, 1897-től már vidéken is, a műsort kiegészítve az első Magyarországon készült felvételekkel.²⁸ Az első mozi 1896. június 13-án nyílt Ikonográf néven (Kellner Mór, Sziklai Arnold és bátyja, az első mozgófényképész Sziklai Zsigmond közbenjárásával), amely a kor igényeit megelőzve nem tudott hosszabb ideig fennmaradni, azonban a vándormozisok sikere töretlen volt.²⁹

A következő évtized Magyarországon is az új médium köztudatba való beépüléséről szólt. Sorozatosan nyíltak a mozgóképelőadásra alkalmas – azonban csak rövid élettartamú – helyek, egyre több írás jelent meg a filmről a folyóiratokban, lassan elkezdett Magyarországon is az emberek hétköznapijainak részévé válni a mozgókép. A technikától való idegenkedés és a kritikák természetesen itt sem maradtak el. A fényképészek különösen elzárkóztak az új lehetőség elől, amely ellen az ország talán első igazi kinematográfiai szakembere, Zsitkovszky Béla nyilvánosan is hangot emelt.³⁰ Az ő szerepe a hazai filmipar fejlődésében hatalmas horderejű volt: amellett, hogy a kor minden egyéb fontosabb eseményében is részt vett, úttörőként készítette el az első

²⁶ Knežević, Srdjan: Filmvetítések Budapesten 1896 és 1900 között. In: Filmkultúra (1995) 12. sz. p. 20.

²⁷ Magyar Bálint: A magyar némafilm története – Némafilmgyártás 1896-1931. Budapest: Palatinus, 2003. p. 30.

²⁸ Balogh Gyöngyi: A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2004. p. 13.

²⁹ Baki Péter: A magyar filmlaboratóriumok történetéből. Budapest: Magyar Filmlaboratórium Kft., 1999. p. 5.

³⁰ Magyar Bálint: A magyar némafilm története – Némafilmgyártás 1896-1931. Budapest: Palatinus, 2003. p. 38.

tudatos magyar alkotást (melynek nem csak rendezője, hanem operatőre is), A tánczot. Sajnos a felvételből mindössze néhány kép maradt fenn az utókor számára, pedig legrégebbi filmszínházunk, az Uránia ismeretterjesztő előadásának illusztrálására készült darab felbecsülhetetlen értékű szeletét képezné a történeti emlékeinknek. Ez idő tájt nemhogy megőrzésre nem lehetett gondolni, még filmlaboratóriummal sem rendelkezett az ország; Zsitkovszky az Uránia Színház emeletén rendezte be az elsőt, mely aligha felelne meg a mai filmlaboratóriumi kritériumoknak.³¹ Ezzel tulajdonképpen megkezdődött egy rövid ideig tartó kisipari filmkészítés, mely elsősorban A tánczhoz hasonló ismeretterjesztő darabokat jelentette, melyekről sajnálatos módon kizárólag írásos és csupán néhány fotográfiai emlékünk van.

1906 után a mozgóképet vásári mutatóként prezentáló szórakoztatóhelyeket elkezdtek felváltani az önálló, kizárólag moziként működő helyiségek, így ezt az időszakot tekinthetjük a mozihálózat kialakulásának. Az első ilyen intézmény a Projectograph volt, melyet Ungerleider Mór és Neumann József nyitottak (Velence nevű kávéházukban már a 19. század végén vetítettek mozgófényképeket). A Projectograph azonban nem csak a modern értelemben vett mozi kezdete volt, hanem a külföldről való kölcsönzés mellett beindította a magyar filmgyártást is. Bár csak rövid, híradójellegű és ismeretterjesztő filmeket készítettek, a „rekonstruált” jelenetek (például kóbor cigányok életét megörökítő rekonstruált epizódok sorozata) a hazai játékfilm előzményének tekinthető.³² Közben a szenzációjellegét végleg maga mögött hagyta a mozgókép, és az emberek szórakozásának mindennapi részévé vált, a mozitulajdonosok érdekegyesületet hoztak létre (Magyar Kinematográfusok Országos Szövetsége), valamint elindultak az első filmes szaklapok is, előbb a kevésbé sikeres A kinematográf, majd Ungerleider Mór vezetésével a Mozgófénykép Híradó. Utóbbinak köszönhető, hogy ha nem is vészelte át az éveket egyetlen felvétel sem, rengeteg ismerettel vagyunk gazdagabbak erről a korszakról. A magyar mozgóképtörténet első 15 évéből néhány Lumière-tekercs, egy 1906-ban készült II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozataláról szóló felvétel, illetve pár budapesti életkép az 1910-es évek elejéről, melyek felbecsülhetetlen értékű részét képezik ma a Filmarchívum gyűjteményének.³³

³¹ Lajta Andor: A magyar filmlaboratóriumok története, 1901-1961. In: Filmspirál VI. évfolyam (2000) 3. sz. p. 55.

³² Veress József: A némafilm fényei és árnyai. In: Magyarország a XX. században. III. köt. p. 328.

³³ A kezdetektől 1945-ig. MaNDA. [honlap]

<http://www.filmarchive.hu/gyujtemenyek/filmgyujtemenyek/dokumentum/45ig.php> (2014. 12. 30.)

A '10-es évek elejére 270 mozi működött összesen az ország 92 városában, az igény megnövekedésének köszönhetően pedig előrelátható volt, hogy csak idő kérdése, míg a folyamat a következő fázisába lép, amikor is megszületik a magyar filmgyártás. Az első tudatos magyar alkotástól, A táncztól számítva 10 évet kellett várni, mire Faludi Miklós, a Vígszínház igazgatója megalapította az első hazai filmgyárat, a Hunnia Biográf Társaságot.³⁴ Ezt követte 1912-ben az Uher cég, majd a Janovics Jenő által létrehozott kolozsvári Corvin. Kis lemaradással, de a körülményekhez képest minden adott volt ahhoz, hogy ezen a téren egy jelentősebb tényező legyen Magyarország, azonban az első világháború közbeszólt, és kezdetét vette – sok egyéb mellett – a filmipart is sújtó politikai hatás. A gazdasági feltételek aligha voltak megfelelőek, hiszen egy ilyen helyzetben a legkevésbé számított egy viszonylag új szórakoztatóipari ág jövője. Ráadásul a látogatottság, illetve ebből kifolyólag a helyiségek száma is jelentősen csökkent: 1914-ben a főváros 108 mozgóképüzeme közel harmincezer néző befogadására volt alkalmas, négy évvel később már csak 77 helyiség volt huszonötzres kapacitással.³⁵ A technikai akadályok sem maradtak el: a háborús közeg okozta visszatartó tényezők – mint például a rendszeres áramszünet – mellett a másik komoly problémát a nyersanyaghiány jelentette. Ugyanis filmháború alakult ki a németek és a monarchia között: egyrészt szinte csak a propaganda-filmjeiket engedték át a francia, angol vagy tengerentúli alkotások helyett, másrészt erősen korlátozták a nyersanyagot, annak a kevésnek pedig, ami átjutott a határon, a nagy része Ausztriához került.³⁶ Bár látszólag minden a fejlődés ellen szólt, azonban a közönség igényeit kielégítő külföldi alkotások hiányának következtében a legkitartóbb filmeseknek lehetősége nyílt arra, hogy ők árasszák el a piacot. Így 1916-ban 48, 1918-ban pedig több mint száz film készül el,³⁷ emellett kialakult még a rendszeres híradókészítés is.

De hiába a mennyiségi fellendülés: a tőkehiány és a háború vége megváltoztatta a filmipar teljes felépítését és helyzetét. Sajnos a megőrzést tekintve nem változott sem a készítőik, sem az erre alkalmas személyek/intézmények hozzáállása, így néhány szerencsésen fennmaradt darabot és valamivel több töredéket leszámítva minden elveszett számunkra ebből a rendkívüli számú alkotásból. A híradók aránya valamivel

³⁴ Balogh Gyöngyi: A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2004. p. 14.

³⁵ Castiglione Henrik: Budapest mozgóképüzemei. In: Filmspirál 7. évfolyam (2001) 2. sz. p. 98.

³⁶ Ábel Péter: Filmgyártás és filmkölcsonzés Magyarországon 1896-1919 között. In: Filmspirál III. évfolyam (1997) 4. sz. p. 193.

³⁷ Balogh Gyöngyi: A magyar film születésétől 1945-ig. In: Filmkultúra (2000). [honlap] <http://www.filmkultura.hu/regi/2000/articles/essays/balogh.hu.html> (2014. 12. 30.)

jobb: a Kinoriport dokumentum-felvételei, néhány jelentősebb gyár és a Pesti Napló adásai, valamint egy-két alkalmi híradás is átvészelte az éveket.³⁸ Pedig ekkor már megjelentek az archiválás úttörői, akik minden erejükkel kiálltak a mozgóképek felbecsülhetetlen értéke mellett, de mint ahogy az lenni szokott, a többség túl későn vette figyelembe ezeket a hangokat.

Az elvesztegetett évek

Miután a mozgóképről való gondolkodásban élen járó nemzetek is csak lassan jutottak el arra a pontra, hogy az új médium megőrzése szükségszerű teendőjévé váljon a szakmának, így nem csoda, hogy Magyarország ebben sem előzte meg a korát, különösen, ha figyelembe vesszük azokat a tényezőket, melyek még inkább hátráltatták a folyamatot. Először is sokkal nehezebb volt anyagi forrást találni egy ilyen projektre; az állam csak a háború után vett részt a filmiparban, addig pedig nemigen foglalkoztak a vállalatok a moziból már kikerült darabok tárolásával; az egyébként is szűkös helyzetben ez csak értelmetlen kiadás lett volna. Másodszor, a magyar piac méretét tekintve elenyészőnek számított: míg a Lumière-féle jelenetek vagy a huszadik század első évtizedének amerikai, francia vagy angol filmjei hatalmas területet jártak be (növelve így az esélyt, hogy akár a világ másik pontjairól is előkerül a későbbiekben egy-egy tekercs), a hazai termés java leginkább csak a környező országokig jutott el. Kiváltképp szerencsétlen helyzet, hogy ezek a nemzetek szintén meglehetősen későn alapították meg a filmarchívumaikat ahhoz, hogy a kint forgalmazott alkotásaink egy része átvészelje a háborús éveket. De sajnos nem csak így tűntek el a határon kívülre került szalagok: több cég is kivitte a teljes készletét, amikor már nem számított jövedelmezőnek, vagy mielőtt tönkrement; az Astra Rt. filmgyár például Jugoszláviának adott el mindent 1920-ban, melynek csak töredéke maradt fenn.³⁹

Kivételek azért akadtak, hiszen több elveszettnek hitt film is hazaérkezett az évek alatt magángyűjteményekből vagy múzeumokból: így mára az archívum palettáját gazdagítja többek között az Aphrodité (Deésy Alfréd, 1918) az angol, A bánya titka (Uher Ödön, 1918) a holland, vagy a Három hét (Garas Márton, 1917) a német

³⁸ Filmhíradók. MaNDA, 2012. [honlap] <http://mandarchiv.hu/cikk/1116/Filmhíradok> (2014. 12. 30.)

³⁹ Ábel Péter: Filmgyártás és filmkölcsonzés Magyarországon 1896-1919 között. In: Filmspirál III. évfolyam (1997) 2. sz. p. 177.

archiválóknak köszönhetően.⁴⁰ Mindez azt is jól bemutatja, hogy egyrészt még ilyen körülmények között is megállta a helyét számos magyar alkotás a nemzetközi piacon, másrészt pedig azt, hogy korábban kellett volna hallgatni azokra a személyekre, akik már a háború előtt hangsúlyozták micsoda kár lesz, ha a múltba vész a magyar kultúra és történelem e hiánypótló szelete.

Bár a szervezett gyűjtés ötlete korábban is felmerült, az első két igazán hangos szószóló Magyar Miklós volt törvényhatósági tag, illetve Kármán Béla mérnök volt a tízes évek elején. Magyar Miklós 1913 nyarán indítványozta a törvényjavaslatot, mely egy Fővárosi Filmmúzeum létrejöttét szorgalmazta.⁴¹ Az ezt követő évben Kármán Béla kezdeményezése lett elutasítva; habár némi hajlandóság mutatkozott volna arra, hogy változtassanak az ügyön, de a háború közbeszólt. Hogy mennyire megelőzték korukat gondolkodásukban e téren, az jól megmutatkozik abban az írásban, melyet Magyar Miklós közölt a Mozihét című filmlap 1916. február 27-i számában:⁴²

A mozinak mint kultúrtényezőnek ma már nem kell hozsannát zengedezünk, mindenki tisztában van azzal, hogy a film – amely rövid évek alatt úgyszólván meghódította a világot – milyen kultúrmissziót teljesít, és milyen jelentős tényező művelődési szempontból. A film az életét vetíti elénk és eleveníti meg úgy, ahogyan lüktet és mozog. A film jobban, tökéletesebben, és ami a legfőbb, hűebben adja vissza a megtörtént akciót, mint a betűk és éppen ezért egy-egy jelentős eseményről történt filmfelvételnek a jövőendő szempontjából van nagy jelentősége.

Ugyanitt a kompetensek szemére veti, hogy más országokban már megjelent a filmeket őrző múzeumok eszméje, illetve hogy a háború pont az archiválás melletti érv, nem az elutasítás indoka, hiszen addig kell cselekedni, amíg nem késő. Emellett a film három olyan jelentőségére hívta fel a figyelmet, amelyek miatt különösen fontos, hogy ne hagyjuk veszni: a pedagógiai és oktatási célra való felhasználhatóság; történeti dokumentálás (nemcsak korhű, valóságos képet hagyna az utókor számára, hanem a történelmi hazugság lehetőségét is megszüntetné); illetve „városi szempontok”. Ez utóbbi alatt azt a roppant előremutató elképzelést érti, hogy az ország

⁴⁰ Némafilm gyűjteményünk új szerzeményei. Magyar Nemzeti Filmarchívum. [honlap] <http://www.filmintezet.hu/uj/gyujtemenyek/nemafimgyujt.htm> (2014. 12. 21.)

⁴¹ A Fővárosi Törvényhatóság 1913. június 6-i közgyűlésen tett indítványa. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. p. 90-91.

⁴² Lajta Andor: A filmmúzeum és filmarchívum úttörői. In: Filmspirál III. évfolyam (1997) 3. sz. p. 64-65.

idegenforgalmának növelésére kellene használni a mozgóképet: rögzíteni a tájakat és látnivalókat, melyeket aztán külföldre küldenének promóciós céllal. Kármán Béla még 1500 méternyi filmfelvételt is összegyűjtött a leendő archívum számára (a legkülönbözőbb történelmi dokumentumok királyokról, a háborúról és ünnepekről), melyeket végül a Fővárosi Múzeumban helyezett el a tanács, ezekből azonban az évtizedek alatt egyetlen kocka sem maradt fenn.⁴³ Ahogy a filmmúzeum alapkövének szánt tekercsek örökre, úgy a két úttörő eszméje is homályba veszett évtizedekre. Elenyésző volt azoknak a száma, akik kiálltak az elképzeléseik mellett, de a játékfilmekre továbbra sem gondolt senki: mentésre érdemes értéket kizárólag a dokumentumfilmekben és híradókban láttak.

A háború végére azonban az egész filmipar krízisbe került: 1918 telén szénhiány miatt a bezárták a mozikat; a gyártás egyre szűkösebb anyagi helyzetben volt; a következő évtől pedig megkezdődtek a sorozatos radikális rendszerváltozások, melyek természetesen jelentősen befolyásolták a mozgóképek sorsát is. A Tanácsköztársaság foglalkozott először a filmmel, mint propagandaanyaggal, így mozikat nyitottak gyerekek számára, átalakították a híradókat (az Est helyett a Vörös Riport Film számol be a hírekről), a hatalom 133 napja alatt pedig 31 film készült el,⁴⁴ melyek közül a Vörös Riportból 20 szám is, a játékfilmek közül azonban csak egy teljes (Lázár Lajos Tegnap című alkotása), illetve néhány töredékfelvétel lehetett része a gyűjteménynek.

A jobboldali hatalomátvétel megismerve a moziban rejlő manipulációs lehetőségeket, ugyanúgy a saját céljának megfelelően alakította át az ipart. Megtörtént a régóta tervezett államosítás, létrejött a cenzúrarendelet, illetve jött az 1921-es mozirevízió, amikor is a moziengedélyeket az addigi zsidó származású üzemeltetők helyett az ellenforradalmi rendszer hívei kapták meg.⁴⁵ Bár ezt a rendeletet néhány évvel később finomították, valamint az évtized első felében a filmesek egyébként is nagy szolidaritást mutattak (különösen mivel az új vezetők megfelelően tudták végezni a feladatukat), szép lassan lefejeződött a szakma: 1921-ig a mozi tulajdonosok 90%-a zsidó volt Magyarországon (ez a szám a mozirevízió után 3 százalékra csökkent).⁴⁶ A rendezők, operatőrök és színészek körében sem volt sokkal kisebb ez az arány; az antiszemitizmus erősödésének következtében sorban emigráltak. Emellett a hatalom

⁴³ Lajta Andor: A filmmúzeum és filmarchívum úttörői. In: Filmspirál III. évfolyam (1997) 3. sz. p. 67.

⁴⁴ Veress József: A némafilm fényei és árnyai. In: Magyarország a XX. században. III. köt. p. 329.

⁴⁵ Dr. Vári Rezső: A magyar mozgókép- és filmjog harminc esztendeje. In: A magyar film olvasókönyve (1908-1943). Budapest: Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2001. p. 505.

⁴⁶ Magyar Zsidó Lexikon. Budapest: A Magyar zsidó lexikon kiadása, 1929. p. 617.

egyre kevésbé foglalkozott a filmmel: inkább a hátrányait látták, mintsem az előnyeit, ebből adódóan pedig nem fordítottak rá pénzt, különösen az inflációnövekedése alatt. Ennek következtében 1925-ben 2, 1926-ban és 1927-ben 3–3, 1928-ban mindössze 1 film készült el.⁴⁷

A némafilm korszak első felében néhány előrelátó szakmabelin kívül senki sem vette igazán komolyan a mozgóképet Magyarországon. A ránk maradt anyagok is inkább a véletlennek köszönhetőek, ugyanis általában az alábbi sorsok egyike várt rájuk: hagyták tönkremenni a tekercseket (a sok vetítés okozta minőségromlás után csak idő kérdése volt, hogy használhatatlanná váljanak); megszabadultak tőlük a helyhiány és feleslegességük miatt (akár tömegesen is pusztították őket); vagy pedig eladták a szalagokat, mivel a bennük lévő ipari ezüst még egy utolsó bevételi forrást jelentett.⁴⁸ Az utolsó évtizedben látszólag a kezébe vette az irányítást a hatalom: Lajta Andor ötven mozgóképpel kapcsolatos rendeletet gyűjtött össze az 1920 és 1929 közötti időszakból,⁴⁹ azonban ez aligha szólt a filmipar valódi felépítéséről, csak a kormányzatra nézve kedvező részével foglalkozott. Ezen okokból kifolyólag amikor jóval később létrejött az első filmarchívum, azzal a sajnálatos jelenséggel kellett szembenézniük, hogy a némafilmek mindössze 5 százaléka maradt fenn vetíthető, illetve másik 5 százaléka vetíthetetlen, töredék formában.⁵⁰

Meglehetősen rosszul időzítve, a hangosfilm megjelenése előtt kezdte meg működését a felújított Hunnia Filmgyár Rt., a '30-as évek elejétől hosszú idő után végre ismét beindult a magyar filmgyártás. Ez lett a legnépszerűbb szórakozási forma és tájékoztatói eszköz egyaránt: megnőtt a híradók (a Horthy-rendszer is egyre nagyobb lehetőséget látott a propaganda e formájában) és játékfilmek száma egyaránt, ennek köszönhetően 1935-ben 452 mozi üzemelt, 170 ezer ülőhellyel, évente 22 millió fizető nézővel.⁵¹ A hang megjelenése, kormányrendeletek, illetve a megújult magyar film (az ún. glamúrfilm) is sokat segített abban, hogy az évtized igazi fellendülést jelentsen.

Bár a játékfilmek megőrzése továbbra sem látszott megoldódni, óriási fejlődést jelentett, amit a Magyar Film Iroda Rt. tett ebben az időszakban: az 1923-ban létesített

⁴⁷ Veress József: A némafilm fényei és árnyai. In: Magyarország a XX. században. III. köt. p. 329.

⁴⁸ Gyürey Vera: A filmarchívum - A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig. Budapest: Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2009. p. 7.

⁴⁹ Filmművészeti évkönyv 1930. Budapest: Lajta Andor, 1930.

⁵⁰ Magyar Bálint: A magyar némafilm története – Némafilmgyártás 1896-1931. Budapest: Palatinus, 2003. p. 7.

⁵¹ Molnár István: Adalékok a hazai filmpropaganda történetéhez (1930-1944). In Módszertani Füzetek. Agitáció, Oktatás, Szemléltetés, 1984/4. p. 39.

részvénytársaság, mely elsősorban híradókkal, később játékfilmekkel is foglalkozott, hiánypótló munkát végzett a megőrzés terén. Míg korábban a legtöbb filmgyár nem fordított figyelmet arra, hogy katalogizálják, karbantartsák, őrizték a raktárban lévő anyagokat, addig az MFI lenyűgöző alapossággal végezte ezt el. Ennek, valamint jól szervezett filmcsere-osztályának köszönhetően a második világháború végéig készített 1084 híradószámnak, valamint számtalan dokumentumfelvételnek, mozireklámnak és egyéb anyagnak csak töredéke veszett el.⁵² Ez annak fényében, hogy a Vörös Hadsereg által lefoglalt több száz játékfilm és több ezer dokumentum- és híradófilm kameranegatívja egy robbanás során elpusztult a budafoki borospincékben (az MFI idemenekítette a tekercseket a bombázások elől) 1945-ben, különösen felbecsülhetetlen értékű tevékenység volt.⁵³ Így legalább lehetőség nyílt helyreállítani a felvételeket a pozitív anyagokból. De nemcsak a Filmirodánál tartották fontosnak az archiválást, ugyanis rendre felmerült valahol a megőrzés megvalósulásának lehetősége; a Magyar Film című magazin például az alábbi hírt közölte 1941-ben:

*A már régebben felmerült ötlet: a Magyar Filmmúzeum kezd a megvalósulás felé haladni. Az elmúlt héten Némethy Károly dr. szfőv. tanácsnok a Magyar Filmirodában járt, ahol sokszáz méter magyar filmhíradót tekintett meg, hogy kiválogassa azokat a magyar történelmi eseményeket, amelyek a Magyar Filmmúzeum anyagául szolgálnának.*⁵⁴

De hiába találni a korabeli szaklapokban számos hasonló hírt és utalást (a Magyar Film egyik számában még arról is írtak, hogy 25 ezer pengőt fordítanak a filmek beszerzésére⁵⁵), a megvalósítás folyton elmaradt. Miközben egyre többen tervezték a múzeum kivitelezését, a szelektálás módszerét (ekkor még csak a kevesen merték elképzelni is, hogy mindent gyűjteni kell, az általános tendencia inkább az volt, hogy „igen erős rostának kell a meglévő, valamint a jövőben lencse elé kerülő anyagot alávetni, hogy csak a feltétlenül értékes felvételek kerülhessenek a „filmtár”-ba⁵⁶), illetve a finanszírozást, az archívum csak nem jött létre. A második világháború állapotait tekintve ebben nincsen semmi meglepő: a zsidótörvények és az

⁵² Filmhíradók. MaNDA. [honlap] <http://mandarchiv.hu/cikk/1116/Filmhíradok> (2015. 01. 03.)

⁵³ Gyürey Vera: A filmarchívum - A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig. Budapest: Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2009. p. 13.

⁵⁴ Válogatás a Magyar Filmmúzeum számára. In: Magyar Film (1940) 15. sz. p. 11.

⁵⁵ A Fővárosi Filmmúzeum ügye. In: Magyar Film (1940) 49. sz. p. 11.

⁵⁶ Történelem – filmen. In: Magyar Film (1939) 41. sz. p. 3.

antiszemitizmus jelensége ismét lefejezték a szakmát, a játékfilmek magas száma pedig kis híján mindössze azt tükrözi, hogy a hatalom mennyit szánt propagandafilmekre. Akik művészileg maradandót alkottak, a háború végére azok is szinte mind elhagyták az országot, és ahogy az a korábbi rendszerváltásokkor is történt az országban, az újabb hatalomátvétel után ismét majdhogynem ismét előlről kezdhetette a filmipar.

Amíg korábban faji alapon szelektáltak, a kommunizmus alatt ideológiai alapon tették ezt: minden, a fasizmushoz köthető könyvet, sajtóterméket, filmet, képet be kellett szolgáltatni az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M.E. számú rendelet alapján. Az érintett 109 film közül mindössze csak kevés élte túl a tiltást anélkül, hogy kisebb-nagyobb részben, vagy teljesen el ne tűnt volna.⁵⁷ Az ország körülményeit tekintve a mozgóképek szerepe kimerült a propagandában, '45 és '48 között mindössze tizennégy alkotás készült, a filmarchívum kidolgozásának megkezdése pedig ismét háttérbe szorult, egészen 1948-ig.

A filmarchívum kialakulása

Negyvenéves halogatás után, mikor már az egész szakma hangos volt az archívum iránti igénytől és miután már világszerte gyarapodtak ezek az intézmények, a filmipar kibontakozni látszott. 1945-ben tért vissza Balázs Béla az emigrációját követően Budapestre, immár mint nemzetközileg is nagy hatású író és filmesztéta (mivel műveit németül írta, így azok el tudtak jutni a világ bármely pontjára, ennek köszönhetően ma az egyetemes filmesztétika egyik legfőbb alakjaként tartják számon). A film művészetként, valódi értéként való számbavétele különösen fontos ügy volt számára, ezért nem csoda, ha néhány évvel itt tartózkodását követve, megalapította Színház- és Filmtudományi Intézetet 1948-ban a Színművészeti Főiskolán, ahol akkor tanított. Bár állami támogatásra még mindig nem lehetett számítani, Balázs Béla 1948-ban írt tervezetét olvasva (*A Filmtudományi Intézet kutatási területe és munkaköre*) jól érezhető, hogy ez az Intézet elszántságán mit sem változtatott.⁵⁸ „[a filmintézet] legfontosabb feladatai közé tartozik egy filmtéka (régie filmek gyűjteménye) alapítása és gyarapítása, valamint cserekapcsolatok más országok filmtudományi intézeteinek filmtékáival.” Emellett még megszabta a kutatási területeket 6 csoportra bontva

⁵⁷ Gyürey Vera: A filmarchívum - A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig. Budapest: Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2009. p. 12.

⁵⁸ Karcsai Kulcsár István: Két álmodozó. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. p. 28-29.

(amelyek között a filmművészet és –technika történetétől kezdve a dokumentumfilm vágásának jelentőségéig szerepel szinte minden), illetve a kulturális, ismeretterjesztő szerepet is (filmbemutatók és diskurzusok, ismeretterjesztő könyvek kiadása, stb.). Ahelyett azonban, hogy megkezdődtek volna a munkálatok, 1949-ben Balázs Béla váratlan halála bekövetkeztében a filmarchívum alakulása is félbeszakadt.

Noha az államosítás után, 1949 őszétől Magyar Állami Filmarchívum néven működő intézményben tárolták, az addig összegyűjtött filmeket, melyre egy filmarchívumi csoportot is szerveztek, élen az évszázad első felének talán legfontosabb szakemberével, Lajta Andorral, ezek az évek aligha hasonlíthatók össze azzal, amit Balázs Béla, illetve elődjei megálmodtak. Amíg Lajtáék fáradhatatlan munkával próbálták szegényes körülmények között rendben tartani a rájuk hagyott gyűjteményt a MAFILM pasaréti raktárában, addig a Könyves Kálmán körüli telep jóformán csak azt a célt szolgálta, hogy a régi játék- és híradófilmekből vágjanak ki az újak egyes részeihez megfelelő jelenetet, így csökkentve a forgatás költségeit.⁵⁹ Lajta Andor emlékirataiból érthetjük meg, hogy ezekben az években milyen nehéz helyzete volt a dolgozóknak: elfogadhatatlan körülmények a filmek és dolgozók számára egyaránt, kaotikus állapotok a leltárt illetően, valamint támogatás helyett csak akadályozás a vezetőség részéről.⁶⁰

A film Magyarországon való megjelenéséhez képest 60, a megőrzés először felmerülő gondolataihoz képest 50, de még Balázs Béla javaslatához képest is 10 évet kellett várni, hogy valóban létrejöjjön a modern értelemben vett filmarchívum. 1957-re már az országot is elérték azok a jelenségek, melyek következtében meg kellett valósulnia: itt is elterjedt a biztonsági nyersanyag (amely sajnos újabb pusztítást okozott, mivel a másolás után tömegével égették el a régi szalagokat), megjelent a televízió, a szakma pedig végre élhetett a lehetőséggel. Így a MAFILM eddig fáradozó részlegét összevonták a Színháztörténeti Múzeummal és Színházművészeti és Filmművészeti Szövetség Tudományos Osztályával, hogy aztán Színháztudományi és Filmtudományi Intézet néven megkezdje közös működését. Ez elsősorban Hont Ferenc nevéhez fűződik, aki Balázs Béla tanítása idején volt a Színházművészeti Főiskola igazgatója, s aki hozzá hasonlóan elszántan küzdött a megőrzés ügyéért. Végül két évvel később, 1959-ben kettévált az intézet, s óriási lemaradással, rendkívül nehéz

⁵⁹ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. p. 94.

⁶⁰ Lajta Andor: A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Budapest, 1953. Kézirat.

gazdasági és technikai feltételek mellett önállóan működhetett a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum.

A filmarchiválás fejlődése napjainkig

Az előző negyven év politikai, gazdasági és háborús fejleményei eloszlatták a lehetőségét is annak, hogy számottevő hátrány nélkül indulhasson egy ilyen intézmény. Az archiválás mellőzése mellett nem volt filmelméleti és filmtörténeti oktatás (még a Filmművészeti Főiskolán sem) vagy egyéb filmismeret-terjesztés, az addigi egyetemes filmtörténetnek csak a cenzúrázott része jutott be az országba, még magyar vagy egyetemes filmtörténeti könyv sem került kiadásra (mindössze két elméleti mű, Balázs Bélaé és Vszevolod Pudovkiné).⁶¹ Az archiváláshoz értő szakemberek szintén hiányoztak a palettáról, hiszen mindössze az a néhány személy foglalkozott ezzel, akik az állami filmarchívumban tanultak meg a szükséges fortélyok közül valamennyit, de számos olyan feladatkör ellátására nem voltak – és nem is lehettek – felkészülve, amely bár alapvető részét képezi a szakmának, de itthon addig nem létezett.

Mivel a cél az előzőleg felsorolt hiányosságok által keletkezett űr betöltése volt, s nem csupán egy gyűjtemény létrehozása, ezért a Filmintézet sokkal komolyabb kihívások elé nézett. A legfőbb problémát azonban mindenképpen annak megoldása jelentette, hogy a szétszórta, rossz körülmények között heverő filmeket és dokumentumokat összegyűjtsék, feltárják, megfelelő körülmények mellett – a nitrofilmek igényeire különösen nagy hangsúlyt fektetve – megőrizték, valamint amennyire csak lehetséges, felújítsák. Császár Miklósné, a Filmarchívum 1956 és 1989 közötti gazdasági igazgatója visszaemlékezése⁶² alapján a filmek beszerzését nagyban segítette az 1959-ben hatályba lépő kötelezpéldány-rendelet (ekkorra még csak a forgalmazás utáni legjobb állapotban maradt dubpozitív felvételt kellett beszolgáltatni két éven belül), valamint az, hogy az Intézet már 1956-ban belépett a FIAF-ba, így a külföldön lévő felvételeket könnyebben szerezték be, akár csere- vagy kölcsönpéldányként. Ugyanakkor a határon belül elszórta fellelhető tekercseket – melyeket hirdetések és ismertségi úton találtak meg – sokszor fel kellett vásárolni, melynek anyagi háttérét az intézet mozijából, a Filmmúzeum bevételeiből fedezték.

⁶¹ Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. p. 5.

⁶² Császár Miklósné: A Filmintézet múltjáról – másképpen (2013) [A tanulmány a MaNDA honlapján érhető el PDF formátumban] <http://mandarchiv.hu/dokumentum/2564/csaszarne.pdf> (2014. 12. 30.)

A nehézségek ellenére a Filmintézet hamar olyan állapotba került, amelyet Magyar Miklós vagy Balázs Béla megálmodott: elkezdte betölteni azt a vezető szakmai és kulturális szerepet, amelyet vártak tőle, illetve gyűjteménye is rendkívül szép számban gyarapodott, egyre jobb feldolgozás és tárolás mellett. 1962-re az addig szétszórva tárolt anyagokat sikerült elhelyezni a Budakeszi úton felépített raktárba, mely 140 tonnányi film befogadására volt képes; az archívum olyan mértékben nőtt az intézet munkatársai munkájának köszönhetően, hogy 1970-től kezdték a mai, korszerűbb, még több hellyel rendelkező tároló építését, ugyanis az első másfél évtized alatt betelt.⁶³ Itt már nemcsak a mozgóképek, hanem minden együtt volt: fotók, plakátok, díszletek és jelmezek; mindez sínen mozgatható polcrendszerrel, valamint a hőmérsékletet és légnedvességet szabályozó berendezésekkel volt ellátva. A körülbelül negyvenezer film öt csoportba volt kategorizálva: 01-es kód a játékfilmeknek, 02-es a játékfilmek negatívjainak, 03-as a tényfilmeknek (híradók, dokumentumfelvételek), 04-es azok negatívjaiknak, illetve N jelzettel a régi raktárépületben tárolták biztonságos körülmények között a nitrocellulóz anyagú kópiákat.⁶⁴

Az évtizedek során a fejlődés egyre inkább a Balázs Béla-i elképzelésnek megfelelően történt. Kőháti Zsolt tanulmánya nyomán ez igazán a rendszerváltás után kezdődött meg, amikor is az igazgatás Gyürey Vera kezébe került; addig ugyanis egy akadémiai normarendszerrel szemben a vezetés nem volt ideológiától mentes, ráadásul a Svéd Filmintézet mintájára a gyártás felé való terjeszkedés is tervben volt, amelyhez azonban semmiféle háttér nem állt rendelkezésre.⁶⁵ Az 1985-től Magyar Filmintézet néven működő intézmény így a '90-es évek elejétől tudta azt a politikától és ideológiától mentes szabad működést megvalósítani, amelyet már a kezdetekben is szeretett volna. Ebben a függetlenségben azonban a legfőbb problémát továbbra is a múlt okozta pusztítás és a megviselt állapotú állomány megmentésének nehézsége jelentette, hiszen az állami támogatás ellenére a működéshez így is rendre alapítványi pénzekre, illetve a moziból és egyéb szolgáltatásokból befolyt összegekre volt szükség. Még azt követően is, hogy világszerte felismerték: a film sokkal múlandóbb, mint gondolták, Magyarországon továbbra is nagyon vontatott volt a fejlődés e téren. Gyürey Vera egy 2004-ben adott interjúbán említette, hogy csak a nyolcvanas években

⁶³ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. p. 95-96.

⁶⁴ Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982.. p. 100.

⁶⁵ Kőháti Zsolt: Film, Tudomány, Intézet. Budapest, 2006. Kézirat.

valósulhatott meg a szisztematikus és rendszeres felújítás korszerű módszerekkel és eszközökkel, noha ekkorra már évtizedek teltek el a biztonsági film megjelenése óta.⁶⁶ Emellett pedig sajnálatosnak tartotta azt a tényt is, hogy mindössze 1991-ben nyilvánították közgyűjteménnyé az Archívumot, és hogy az igazán hatékonyan működő kötelespéldány-rendelet csak 1998-ban jött létre, amikortól az állami támogatással készült, illetve a Magyarországon bemutatott és forgalmazásra kerülő külföldi filmekből egy-egy példány beszolgáltatása kötelező lett megőrzésre. Ez a rendelet már nem a használt dubpozitívról szólt, hanem az eredeti kép- és hangnegatívra együttré; illetve nem csak filmekre, hanem műsoros videódokumentumokra, filmek és színházak plakátjaira és műsorfüzeteire is.⁶⁷

Amikor megkezdődött a mozgóképek összegyűjtése és archiválása az ötvenes években, a televízió megjelenésével rögtön egy újabb feladat hárult a megőrzőkre. Szerencsére már az 1957-ben leadott első adások óta minden anyagot gondosan megtartottak, a bővülő műsor miatt pedig 1960-ban létrehozták az Archívumot is.⁶⁸ Ugyanakkor ebben nem annak volt a legnagyobb szerepe, hogy végre felismerték a dokumentumok megtartásának fontosságát, hanem elsősorban a felvételek újbóli felhasználása miatt működött. Az Állami Archívumban folyt kártékony anyaggyűjtéssel ellentétben azonban itt a keresett képek eredetijének megővése elengedhetetlen volt, ahogy a dokumentumok rendszerezettsége is az adott témák gyors megtalálásának érdekében. Tekintve, hogy milyen ütemben növekedett az adások mennyisége évről-évre, itt is hamar szembe kellett néznie a tárolás okozta problémákkal. „A kiválasztási kritériumok listája a nemzetközi standard szerint:

1. Valamennyi területen történeti jelentőségű aktualitásokról szóló anyag.
2. Aktualitásokról szóló anyag hely, tárgy vagy természeti jelenség feljegyzése.
3. Történeti jelentőségű interjúanyag.
4. Az adott kor véleményeit vagy hozzáállásait jelző interjúanyag.
5. Művészi jelentőségű irodalmi vagy szórakoztató anyag.
6. A társadalom történetét illusztráló irodalmi vagy szórakoztató anyag.
7. Az audiovizuális gyakorlatokat és technikákat illusztráló anyag, beleértve a kereskedelmi és prezentációs anyagokat is.”⁶⁹

⁶⁶ Libor Anita: Hatvannégyezer alumínium doboz - Beszélgetés Gyürey Verával. In: Filmtett, 2004. [honlap] <http://www.filmtett.ro/cikk/2161/beszelgetes-gyurey-veraval> (2014. 12. 28.)

⁶⁷ A Kormány 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelete a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról.

⁶⁸ MTV Archívuma: Magunkról. [honlap] <http://www.tvarchivum.hu/?hid=457> (2015. 01. 02.)

⁶⁹ Borosné Balázs Anikó: Értékmentés az MTV Rt. Archívumában. [honlap] <http://www.tvarchivum.hu/?id=208583> (2015. 01. 02.)

A felvételek időtartama és fajtája nem számít: rövid és hosszú dokumentumfilmek, hírközlések, tematikus magazinműsorok, drámai előadások, sportesemények és szórakoztató, oktatási vagy gyerekműsorok egyaránt megfelelhetnek a feltételeknek; a legfontosabb szempont a válogatás során a pontosság és a pártatlanság.⁷⁰ Az értékmegőrzés és újrahasznosítás mellett így elkerülhetetlen a gyűjtemény szűrése, hiszen nincs lehetőség minden egyes mozgóképet megőrizni az utókor számára, ugyanakkor meglehetősen fontos, hogy egyetlen értékes kép se vesszen el. Bár ez utóbbi megvalósíthatatlan a jelenlegi állapotok mellett, a televízió archívumában már 2004-ben 160 ezer órnyi műsor volt megtalálható, ebből 13 ezer óra filmen, míg a többi videón.⁷¹

Az archiválandó audiovizuális tartalmak harmadik legnagyobb csoportját az úgynevezett „rendelt filmek” alkotják. Ezek azok az – elsősorban a Kádár-korszakban virágzó, rendszerint propagandának számító – alkotások voltak, melyeket állami intézmények és nagyvállalatok rendeltek oktatás, vagy valamilyen speciális alkalom céljából. Helyzetük azért különösen problémás, mert nem tartoznak a Filmintézet gyűjtőkörébe (csak elenyésző mennyiség található belőlük), így nem lettek úgy összegyűjtve és feltérképezve, mint a híradók, illetve a dokumentum- és játékfilmek. A ’90-es években egy igen komoly vita is elindult ennek kapcsán, melynek a vége a botrányt kirobbantó archivátor Geréb Anna fegyelmissel való elbocsátása lett 2003-ban.⁷² Állítása szerint a Filmarchívum tömegével pusztította el az olyan tekercseket, melyek között a szovjet divatról szóló felvételektől kezdve különböző oktatófilmekig számtalan értékes anyag volt megtalálható, s amelyek egyértelműen közkincsnek számítanak. Bár Gyürey Vera, az Archívum vezetője sorban megcáfolta Geréb Anna állításait, az ügy mégsem oszlatta el egyöntetűen az emberek aggályait; arra viszont mindenképpen felhívta a figyelmet a szakmán kívül esők számára is, hogy mennyire nehéz helyzetben van Magyarországon az archiválás. A rendelt filmek és a hasonló, az MNFA gyűjtőkörébe nem tartozó és nem televíziós műsorként készült produciók legnagyobb szerencséje, hogy egy-egy múzeumban megőrzik és szükség esetén fel is újítják őket, amennyiben az adott intézményhez tartozó anyagról van szó, noha ezek csak töredéknek számítanak az elkallódott és elpusztult felvételekhez képest. Így kisebb

⁷⁰ Ugyanott.

⁷¹ Magyar Televízió Archívuma: Magunkról. [honlap] <http://www.tvarchivum.hu/?hid=457> (2015. 01. 02.)

⁷² Haklik Norbert: Mit őriz meg a filmarchívum? In: Magyar Nemzet Online, 2004. [honlap] http://mno.hu/migr_1834/mit-oriz-meg-a-filmarchivum-644289 (2015. 01. 02.)

gyűjtemény található belőlük a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, a Testnevelési és Sportmúzeumban vagy a Városi Tömegközlekedési Múzeumban. Különböző kollekciónak találhatók számos múzeumban, ahol a rendelt filmek mellett egyéb, az adott intézmény gyűjtőkörébe illő mozgóképeket is őriznek: a néprajzi és etnológiai témájúakat a Néprajzi Múzeumban (amely már a '30-as évektől kezdve filmgyártóként is jelen van), míg a magyar színházi előadások felvételei az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben.

A filmmegőrzés fontosságának felismerését jól tükrözi az Országos Széchényi Könyvtár 1992-ben létrehozott Magyar Mozgóképkincs Megismertetéséért Alapítványa is, melynek célja „az egyetemes magyar mozgókép-másolat gyűjtemény létrehozása, fejlesztése és közkinccsé tétele.”⁷³ Az elsősorban a Magyar Nemzeti Filmarchívum és a Magyar Televízió gyűjteményéből gyarapított állomány már néhány éve tízezer másolatnál tartott.

III. A mozgókép archiválásának jelene Magyarországon

Az archívumok helyzete napjainkban

Az archívumok feladatai a gyűjtőkörnek megfelelő állománygyarapítás, annak tartalmi és formai feltárása, az értékmegőrzés – amelybe beletartozik a filmek felújítása, restaurálása és digitalizálása – és a hozzáférhetőség biztosítása. Az egyes feladatok az archívumok jellegétől függően más-más jelentőséggel bírnak, illetve eltérő módszereket is igényelnek. A filmeket megőrző intézmények körül a jelenlegi helyzetet meghatározó három legnagyobb változás a 2006-ban elindított Nemzeti Audiovizuális Archívum (melyet az Online archívumok című fejezetben ismertetek részletesen), a Magyar Nemzeti Filmarchívum bázisán életre keltett Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA), illetve a 2011-ben alakított Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) által összevont közszolgálati médiumok gyűjteményéből (Magyar Rádió, Magyar Televízió, Duna Televízió és a Magyar Távirati Iroda) létrehozott megaarchívum.

⁷³ Audiovizuális dokumentumok: A Magyar Mozgóképkincs Gyűjtemény. Országos Széchényi Könyvtár. [honlap] http://www.oszk.hu/av_dokumentumok (2015. 01. 02.)

Az MTVA Archívumának „elsődleges feladata az archívumba tartozó elemek védelme, gyarapítása, megőrzése, a nemzeti és egyetemes, kulturális és történeti értékeknek az utókor számára való megóvása, feldolgozása, digitalizálása, a jogtisztá dokumentumok hozzáférhetővé tétele elsősorban a közszolgálati médiaszolgáltatók számára.”⁷⁴ A közszféra egységesítése ezzel megállította a párhuzamosan működő tevékenységeket, valamint egybeolvasztotta az addig különálló gyűjteményeket, így a Magyar és Duna Televízió állománya 2011-ben félmillió videóhordozót és több mint 363 ezer órányi filmtekercset tett ki együttesen az MTV Kunigunda úti épületében.⁷⁵ A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának felügyelete alatt álló MTVA számára a többi filmgyűjteménnyel rendelkező intézménnyel szemben az állomány újrahasználásának lehetősége a televíziók tevékenységéből kifolyólag kiemelt szempont. Az Archívum nyitva áll a kutatók előtt is, bár jellegéből adódóan szigorúbb feltételek mellett, illetve az oktatási célok kiszolgálását sem hagyja figyelmen kívül.

A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet, mint önálló közgyűjtemény 2011-ben azzal a céllal jött létre, hogy a hazai filmgyűjteményt teljes egészében digitalizálja, illetve azt egy központi felületen – a MaNDA honlapján – elérhetővé tegye. Gyűjtőköre már 1998-ban tisztázódott, 2004 óta pedig az állam tulajdonában lévő nemzeti filmvagyon – vagyis az állami stúdiókban készült felvételek – vagyonkezelője (melynek fogalmát 2012-ben módosították).⁷⁶ A kezdetben az Emberi Erőforrások Minisztériuma által felügyelt intézmény 2013 óta a Miniszterelnökséget vezető államtitkár irányítása alatt áll, költségvetése 2013-ban mintegy 420 millió forint volt, 79 fős létszámkeretéből pedig 34-en foglalkoznak a mozgóképörökséggel.⁷⁷

A technológiai változásoknak köszönhetően az Archívum a legkülönbözőbb típusú dokumentumokat tárol, dolgoz fel és tesz hozzáférhetővé az emberek számára. A nem játékfilmekhez kapcsolódó gépelt anyagok (dialóglisták, cenzúraszövegek, leírások, sajtóanyagok), illetve az animációk és néhány stúdió filmjeinek aktái külön

⁷⁴ A Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap Szervezeti és Működési Szabályzata. A Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, 2011. [a szabályzat PDF formátumban érhető el a Médiafigyelő honlapjáról] http://mediajogfigyelo.hu/uploads/files/0_MTVA_szmsz_2011.0701.pdf (2015. 01. 03.)

⁷⁵ Létrejött a legnagyobb hazai audiovizuális archívum. Magyar Nemzet Online, 2011. [honlap] http://mno.hu/belfold/letrejott_a_legnagyobb_hazai_audiovizualis_archivum-173426 (2015. 01. 03.)

⁷⁶ 2012. évi CXCV. törvény a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény módosításáról.

⁷⁷ Európai Bizottság - Kérdőív a mozgóképörökségről és a kapcsolódó ágazati tevékenységek versenyképességéről szóló, 2005. november 16-i európai parlamenti és tanácsi ajánlás végrehajtásáról. Európai Bizottság honlapja, 2013. 11. 21. [a cikk PDF formátumban letölthető az Európai Bizottság honlapjáról] http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=4331 (2015. 01. 03.) p. 3.

helyiségben vannak elhelyezve. A valószínűleg évekig tartó digitalizálás már megkezdődött, de külön katalógus segítségével az érdeklődők számára helyben hozzáférhető a rendkívül szép számú gyűjtemény. A Magyar Film Iroda híradói az egyik legjobb állapotban fennmaradt szeletét képezik az Archívumnak, melynek jelentős része már online is elérhető bárki számára, helyben pedig timecode-os felvételek megtekintése mellett az adások szöveges leírása is megtalálható. A filmek teljes adatbázisául egyelőre csak az Egyetemes Tizedes Osztályozás alapján készült szakkatalógus szolgál, illetve keresési segédletek évszám, helység, személynév és rendező szerint. A szakkatalógust egy igen hatékonyan működő kartotékrendszer egészíti ki, amelyben külön listán kereshetők vissza a magyar operatőrök, színészek és rendezők éppúgy, mint a kísérleti és animációs filmek, vagy a kisfilmek évszám és rendező szerint. A játékfilmek online adatbázisa már elérhető a MaNDA honlapján,⁷⁸ melyet folyamatosan fejlesztenek, s amelyben a cím mellett a stáb tagjai, szereplők, gyártó, tartalom és díj mellett lehet szűrni a gyártás éve és a felvétel színességének alapján is.

Az Archívum a gyűjtőkörének megfelelően 1650 négyzetméteren mintegy 70 ezer raktári tételt tart számon (2012. évi záróadat 68500-ról számolt be).⁷⁹ Az adathordozókat tekintve különösen problémás egy filmmúzeum dolga, mivel a technológia rohamos fejlődésével igen nehezen tudja felvenni a lépést. Ráadásul sokszor jobb, ha nem is próbálja meg felvenni, ugyanis némelyik tárolót olyan hamar váltja le a következő, hogy egyáltalán nem éri meg komolyabban befektetni a használatába. A nitrocellulóz felvételektől kezdve a különböző szélességű filmszalagokon keresztül az analóg és digitális BetaCam kazettákig és DVD-kig szinte minden található. A filmszalagokat modern raktárakban őrzik, melyeknek száma hamarosan meglehet, hogy csak elvétve fog nőni a digitális mozi korszak beköszöntével, de ezek is folyamatos gondozásra és digitalizálásra szorulnak, ahogy számos egyéb formátum is (mint például a nem túl hosszú életű DVD), melyek azonban igen komoly háttérrel igényelnek anyagilag, technikailag, és az emberi erőforrásokat tekintve egyaránt.

⁷⁸ Magyar játékfilmek online adatbázisa a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet honlapján. [honlap] <http://mandarchiv.hu/tart/jatekfilm> (2015. 01. 03.)

⁷⁹ A raktárak rejtett kincsei - Bakk Ágnes interjúja Máté László Zoltánnal. MaNDA, 2013. [honlap] http://mandarchiv.hu/cikk/1993/A_raktarak_rejtett_kincsei (2015. 01. 03.)

Felújítás, restaurálás, digitalizálás

Hiába ígérték a kezdetekben, az embereknek hamar szembe kellett nézniük azzal, hogy a film mégsem teszi halhatatlanná a megörökített képeket. Minél nagyobb figyelmet szenteltek a felvételek megóvásának és minél inkább előtérbe került az archívumok értékmegőrző funkciója, annál inkább ráébredtek, hogy a felhalmozott anyagok hatalmas része azonnali gondozásra szorul. Szisztematikus filmfelújítás csak a rendszerváltás után kezdődött, a rendkívüli munkát és anyagi forrást igénylő restaurálás pedig csak később és még lassabb tempóban tudott fejlődni az országban.

A legideálisabb esetben rendelkezésre állt egy eredeti negatív felvétel, ekkor mindössze másolatot kellett készíteni; ez a hagyományos filmfelújítás. Restaurálásra akkor van szükség, amikor a másolásra szánt negatívon is javításra szoruló kockák vannak, tartalmilag hiányosak. A restaurálás technikája folyamatosan fejlődik, az egykor bizonytalannak és túl drágának számító digitális eljárás manapság magától értetődő választás, ha egy film megmentéséről van szó. Azonban hiába lesz egyre inkább a számítógép a főszereplője a műveletnek, az emberi jelenlét még sokáig nélkülözhetetlen lesz, ugyanis egyrészt nagyon könnyű kárt tenni az eredeti felvételen másoláskor (elég ha a kelleténél csak egy fokkal erősebb a zajszűrés, és máris eltűnik egy-egy apróság a kockáról, aminek egyébként komoly művészi jelentősége van), másrészt pedig mert a restaurálás célja nem a legjobb minőségű változat létrehozása. Ahogy Michel Aubert, a Francia Filmközpont egykori igazgatója mondta: „Nem az a feladatunk, hogy „újjávarázsolt képeket” gyártsunk, hanem hogy láthatóvá tegyük őket és amennyire lehet, kijavítsuk az idő és a használat nyomait.”⁸⁰ A restaurálás folyamatába így mindig bevonják az adott film operatőrét, amennyiben pedig ez nem lehetséges, akkor azt a személyt (általában a filmet/kort/irányzatot jól ismerő filmtörténészt), aki a lehető legpontosabb képet tud adni az adott operatőr stílusáról, elképzeléseiről. A filmek effajta felújítása komoly jogi és etikai kódexet igényel, melyet a FIAF Végrehajtó Bizottsága meg is fogalmazott 1997-ben:

1. A filmrestaurálás különbözik minden más restaurálástól: különböző anyagokból nyert kópia készítése az eredetiből, magas kockázatok mellett.
2. Komoly kutatást igényel, mely során minden létező dokumentumot mélyrehatóan meg kell vizsgálni, ezért nem lehet időhatárt szabni a munkának.

⁸⁰ Michel Aubert: A Francia Filmközpont értékmegőrző tevékenysége. In: Filmspirál IV. évfolyam (1998) 5. sz. p. 91.

3. Minden mozzanatnak visszafordíthatónak kell lennie, valamint minden egyes lépést dokumentálni kell. A rendelkezésre álló anyagokban csak akkor lehet kárt tenni, ha az a másolás miatt elkerülhetetlen.
4. A restaurálás célja a hosszú távú megőrzés lehetősége.
5. Ha több változat is rendelkezésre áll (vágott, premier előtti, stb.), akkor még az elején tisztázni kell, hogy melyik verzió kerül felújításra.
6. A cél az eredetinek lehető legjobban megfelelő másolat elkészítése, az eredendő hibákat is figyelembe véve.
7. A filmrestaurátornak mind technikai, mind filmtörténeti ismereteket illetően magasan kvalifikáltnak kell lennie.
8. A restauráció folyamán elkészült kellékeket a FIAF által meghatározott speciális helyiségekben kell őrizni.
9. Az utólag restaurált főcímnek nem szabad összemosódnia az eredetivel.⁸¹

A Filmarchívumban elsősorban az 1989-ben életre keltett Magyar Film Múltja és Jövője Alapítvány keretein belül folyik az 1945 utáni filmek mentése és felújítása, míg a restaurálásokat a jelentős költségük miatt rendszerint különböző pályázatok útján próbálja a Filmintézet valóra váltani. Az elmúlt másfél évtizedben több kiemelkedő kulturális örökségünk lett felújítva: leghíresebbek közülük talán az első színes magyar film, a Lúdas Matyi szín- és hangvisszanyerése; az elveszettnek hitt Bódy Gábor film, a Psyché 5 órás változata; vagy a nemrég előkerült 1914-es Kertész Mihály film, A tolonc, melyen jelenleg a new york-i Cineric stúdióban dolgoznak.⁸² Magyarországon a két legjelentősebb restaurálással foglalkozó stúdió a Focus-fox Stúdió és a Magyar Filmlabor.

Az értékmegőrzés harmadik, és nem mellesleg a leggyakoribb módja a digitalizálás. A MaNDA már nevéből adódóan is komoly hangsúlyt fektet arra, hogy a Filmintézet állománya egésze átkerüljön az új hordozókra: a feldolgozás részben szisztematikusan, részben a megrendelések függvényében folyik, vagyis amikor digitalizáltat valaki magának egy régi anyagot, az Archívum automatikusan készít magának is egy másolatot. A magánmegrendelések mellett ezeket elsősorban a köztvémek által vásárolt filmek és jelenetek teszik ki. A digitalizálás általában DigiBeta kazettára történik, azonban egyre inkább teret nyer a HD lemez és a merevlemez. Bár látszólag helymegtakarítást tekintve ez egy hatalmas előrelépés, hiszen amíg 1 köbméter terület celluloidon 8 játékfilm tárolására alkalmas, addig digitalizálva DVD-minőségben

⁸¹ A filmrestaurálás chartája. In: Filmspirál 7. évfolyam (2001) 2. sz. p. 1-2.

⁸² A tolonc – Rendezte: Kertész Mihály. MaNDA blog, 2013. [honlap]
http://manda.blog.hu/2012/11/26/a_tolonc_rendezte_kertesz_mihaly (2015. 01. 04.)

10000,⁸³ ugyanakkor az analóg technikák leváltása nem jelent egyértelmű megoldást. Egyrészt azokból a filmekből, ahol elengedhetetlen a celluloid minősége, feltétlenül meg kell őrizni az eredeti hordozót is, másrészt a nem túl hosszú élettartamú és kimagasló minőségűnek semmiképpen nem nevezhető DVD használata egyáltalán nem célszerű egy Filmarchívum számára. A csúcsmínőségű digitalizálás viszont merevlemezeken meglehetősen komoly problémákat vet fel: egy tárlatvezetés során a Filmintézet egyik munkatársa kérdésemre, hogy mennyire fenntartható a lehető legjobb technikával megőrizni a felvételeket, egy nemrégiben digitalizált 20 perces Jancsó Miklós rövidfilmet mutatott, mely körülbelül 177 gigabájt helyet foglalt.

A MaNDA és jogelődje 2008-tól kezdve az EFG (European Film Gateway) projekt résztvevője, melynek célja 16 európai filmarchívumának műtárgyait digitalizált formában mindenki számára hozzáférhetővé tenni a Europeana (Európai Digitális Könyvtár) által.⁸⁴ Az elmúlt években egy digitalizációs projekt keltette a legnagyobb visszhangot az Archívum kapcsán, mégpedig a MaNDALAT. A program célja egy központi állami adatkörnyezet igénybevitelével az egyablakos művelődés lehetőségének megteremtése, mely a digitalizált kulturális örökséghez való közvetlen és akadálymentes hozzáférést biztosít.⁸⁵ 2012-ben, a bejelentést komoly vita és kritika követte, azóta viszont az egyetlen fejlemény a 2,5 milliárdos beruházás megkezdése Ózdon, 7000 négyzetméteren.⁸⁶

A legsikeresebb projektek mindazonáltal kétségkívül azok, amelyek bizonyos tematika/gyűjtőkör alapján nem csak hogy digitalizálják az anyagot, hanem már az online hozzáférhetőség státuszában vannak.

Online archívumok

A technológiában bekövetkezett változások tekintetében magától értetődik, hogy az úgynevezett információs társadalom szereplőjeként egy (audio)vizuális múzeum fejlődése nem állhat meg azon a szinten, hogy a felvételeket és dokumentumokat egy

⁸³ Kovács András Bálint: Mielőtt audiovizuális emlékeink elpusztulnak. In: Élet és Irodalom XLVIII. évfolyam (2004) 5. szám. [online verzió] http://www.es.hu/kovacs_andras_balint:mielott_audiovizualis_emlekeink_elpusztulnak;2004-02-02.html (2015. 01. 04.)

⁸⁴ European Film Gateway. [honlap] <http://www.europeanfilmgateway.eu/> (2015. 01. 04.)

⁸⁵ A Mandalat-terv: A nemzeti kultúra továbbélése a digitális technológia korában. MaNDA, 2012. [a tervezet PDF formátumban érhető el a MaNDA honlapjáról] <http://mandarchiv.hu/dokumentum/205/Mandalatv09.pdf> (2015. 01. 04.)

⁸⁶ Letették Ózdon a digitális archívum alapkövét. MaNDA, 2014. [honlap] http://mandarchiv.hu/cikk/2596/Letettek_Ozdon_a_digitalis_archivum_alapkovet (2015. 01. 04.)

hatalmas raktárépületben őrzik. A célnak feltétlenül egy olyan gyűjtemény megvalósításának kell lennie, amely a szerzői és szomszédos jogok figyelembevételével a lehető legnagyobb mértékben elérhető egy központi felületen a világ bármely pontján. Szerencsére már Magyarországon is meglehetősen korán, a 2000-es évek elejétől megkezdődött a törekvés egy ilyen rendszerre, azonban tekintve az anyagi lehetőségeket és a jogi háttér okozta akadályokat, mindez csak lassan tudott megvalósulni.

A legjelentősebb vállalkozás ötlete az ezredforduló előtt született meg a Budapest Műszaki Egyetem Média Laboratóriumában, miután az archívumok csak korlátozott módon osztották meg a nagyközönséggel a feldolgozott mozgóképeket. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával megkezdődött a Nemzeti Audiovizuális Archívum, azaz a NAVA kidolgozása. A legfőbb problémát az jelentette, hogy találjanak egy megfelelő megoldást arra, hogy az információs társadalom érdekei és elvárásai mellett a szerzői és szomszédos jogokon se essen csorba. Erre az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve⁸⁷ alapján találtak megoldást, ugyanis a NAVA tervezésekor igazodtak a 2004-ben hatályba lépő Európai Unió jogrendszerhez, így az adatbázist a kijelölt könyvtárakban – úgynevezett NAVA-pontokban – tették elérhetővé mindenki számára. A másik legfontosabb lépés egy törvénytervezet létrehozása volt (miután a médiatörvény kétharmados törvény, így nem volt elég a minisztériumi direktíva), mely 2004-ben hatályba is lépett.⁸⁸ A működést végül csak 2006. január elsején megkezdő Archívum katalógusa 2013-ra 790 ezer metaadatrekordot tartalmazott, mely évente 100000 – 120000 új tétellel bővül.⁸⁹

A honlapon⁹⁰ külön listában megtalálhatók azok az anyagok, melyek bárki számára hozzáférhetők otthonról is teljes egészében (75 ezer dokumentum), de a NAVA-pontok számbeli növekedésének köszönhetően egyre könnyebben talál mindenki hozzá közel lévő könyvtárat. Erre vonatkozó adat nem szerepel a honlapon, de a fővárosi kerületekben átlagosan 5-15 közé tehető a számuk (bár a XXIII. kerületben és Pesterzsébeten mindössze egyetlen intézményben érhető el kizárólag hallgatók, kutatók és tanárok számára), míg vidéken a kisebb városokban is található

⁸⁷ z Európai Parlament és a Tanács 2001. május 22-i 2001/29/EU irányelve az információs társadalomban a szerzői és a szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

⁸⁸ 2004. évi CXXXVII. törvény a Nemzeti Audiovizuális Archívumról.

⁸⁹ Európai Bizottság - Kérdőív a mozgóképörökségről és a kapcsolódó ágazati tevékenységek versenyképességéről szóló, 2005. november 16-i európai parlamenti és tanácsi ajánlás végrehajtásáról. Európai Bizottság honlapja, 2013. 11. 21. [a cikk PDF formátumban letölthető az Európai Bizottság honlapjáról] http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=4331 (2015. 01. 03.) p. 8.

⁹⁰ A Nemzeti Audiovizuális Archívum honlapja. [honlap] <http://www.nava.hu> (2015. 01. 04.)

legalább 1-2 darab intézmény. A keresésnél lehetőség van műfaj, nyelv, tárgyszó, közreműködő és idő alapján szűrni, valamint több különgyűjtemény is található az Archívumban: a 100 magyar film a Magyar Nemzeti Filmarchívum 1941 és 1981 közötti gyűjteményéből; a Színház- és Filmművészeti Egyetem vizsgafilmjei az 1955 és 1985 közé eső időszakból; Mediawave fesztiválfilmek; illetve Mindentudás Egyeteme előadások a 2000-es évekből. Amennyiben a megtekinteni kívánt anyag éppen nem érhető el online állapotban, igényelni lehet a visszatöltését, ami néhány percen belül automatikusan meg is történik.

A Nemzeti Audiovizuális Archívum keretében 2009-ben létrejött első különgyűjtemény, a Filmarchívum által digitalizált Magyar Világhíradók 2013 óta a MaNDA kezelésében érhető el bárki számára. A Filmhíradók Online⁹¹ kezdetben az 1931 és 1943 közötti Magyar Világhíradóit tartalmazta, mely 2010-től az 1914 és 1924 közötti időszak felújított néma filmhíradóival, 2014 óta pedig az 1943 és 1949 közötti korszak felvételeivel bővül folyamatosan. A honlap 2010-ben a Magyar Tartalomipari Szövetség által rendezett eFestival keretein belül az *eKultúra / A magyar kulturális örökség digitális megőrzése / eTudomány* kategóriában első helyen végzett, amelyet méltán meg is érdemelt. A Filmhíradók Online felülete és funkciói abszolút irányadóak az online archívumok számára: a könnyen kezelhető, igényes felület kiválóan böngészhető és közösségi is. A felvételek dátumain kívül témák, nevek és helyek alapján lehet keresni, a filmek adatlapjain pedig a lényeges információk mellett kapcsolódó linkek (NAVA és NDA) és hírek vannak, illetve beágyazásra, megosztásra (email, Facebook, iWiW, Twitter), hozzászólásra és egyéni címkézésre is van lehetőség. Az oldal nem csak a mozgóképek rajongóinak, hanem minden olyan ember számára hatalmas ajándék, aki egy kicsit is érdeklődik közös múltunk iránt.

Szintén egyedülálló gyűjtemény a Privát Filmgyűjtemény Alapítvány által működtetett Super8.hu.⁹² A mintegy 2000 órányi tartalom kizárólag az 1930 és 1990 közötti amatőr celluloid felvételeket gyűjti, így a hatalmas mennyiségű kordokumentum által bárki belepillanthat, hogy miként éltek szüleink és nagyszüleink.

A televízió-csatornák is rendre létrehozták az online archívumukat, az MTVA tulajdonába tartozó tartalmak például a Teletéka nevű oldalon fizethetők elő; időszaki előfizetések mellett külön is megvásárolhatók az adott felvételek (egy tavalyi film korlátlan számú megtekintése 550 forint). Ezek azonban az értékmegőrzés helyett

⁹¹ Filmhíradók Online. [honlap] <http://filmhiradokonline.hu/> (2015. 01. 04.)

⁹² Super8.hu. [honlap] <http://super8.hu/> (2015. 01. 04.)

kereskedelmi célokat szolgálnak, így aligha tekinthetők a hagyományos értelemben vett archívumnak.

Az archiválás jövője

Nem kérdéses, hogy jelenleg az archívumok számára a legfőbb célkitűzés a digitalizált tartalom minőségi feltárása és szolgáltatása. Az internet, okostelefonok és lassan okos szemüvegek korában az emberek nemhogy a Filmarchívumba, de a legközelebb lévő NAVA-pontig sem fognak elmenni pusztán a mozgóképörökségünk megismeréséért. Bár múzeumi jellegükből kifolyólag az interneten uralkodó fájlmegosztás több okból sem fenyegeti a működésüket, mégis illendő lenne, ha egy régiséghez nem csak illegális úton férhetne hozzá otthonában a felhasználó, hanem a NAVA-n keresztül; ehhez természetesen alaposan át kell alakulnia a szerzői jogoknak is, amely minden olyan területen régóta tartó vita tárgya, amelynek helyzetét az információs társadalom alaposan felkavarta. A Filmhíradók Online mindenképpen irányadó kezdeményezésnek tekinthető, ugyanis a minőségi tartalommegjelenítés mellett a korhoz igazodva a közösségi igények kiszolgálását is szem előtt tartja.

Habár a megvalósítás egyáltalán nem lehetetlen elképzelés, a jelenleginél sokkal komolyabb anyagi forrásra lenne hozzá szükség: az eredeti anyagok gondozása, a digitalizálás, valamint a hozzáférhetőség biztosítása hatalmas munkával és költségekkel jár. Az állami és egyéb támogatás mellett a másik fontos kérdés, hogy a politika miként befolyásolja majd a fejlődést: az elmúlt években is számos meghatározó változtatás és összevonás történt, s a jövőben sem lehetetlen újabbak bekövetkezése (elég a MaNDALAT-projektre és a digitalizálást végző intézmények helyzetére gondolni).

A magyar mozgóképörökség már sosem lesz teljes az elmúlt évszázad okozta veszteségek miatt, most azonban a lehetőség adott, hogy a kor technikai fejlettségét felhasználva méltó gyűjteményt hagyjunk az utókorra.

Bibliográfia

2004. évi CXXXVII. törvény a Nemzeti Audiovizuális Archívumról.

2012. évi CXCV. törvény a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény módosításáról.

A filmrestaurálás chartája. In: *Filmspirál* 7. évfolyam (2001) 2. sz. 1-2.

A Fővárosi Filmmúzeum ügye. In: *Magyar Film* (1940) 49. sz. 11.

A Fővárosi Törvényhatóság 1913. június 6-i közgyűlésen tett indítványa. In: *Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982*. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. 90-91.

A kezdetektől 1945-ig. MaNDA. [honlap]

<http://www.filmarchive.hu/gyujtemenyek/filmgyujtemenyek/dokumentum/45ig.php>

(2014. 12. 12.)

A Kormány 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelete a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról.

A Mandat-terv: A nemzeti kultúra továbbélése a digitális technológia korában.

MaNDA, 2012. [a tervezet PDF formátumban érhető el a MaNDA honlapjáról]

<http://mandarchiv.hu/dokumentum/205/Mandatv09.pdf> (2015. 01. 04.)

A Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap Szervezeti és Működési Szabályzata. A Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, 2011. [a szabályzat PDF formátumban letölthető a Médiafigyelő honlapjáról]

http://mediajogfigyelo.hu/uploads/files/0_MTVA_szmsz_2011.0701.pdf (2015. 01. 04.)

Nemzeti Audiovizuális Archívum honlapja. [honlap] <http://www.nava.hu> (2015. 01. 04.)

A nitrófilm története. In: *Filmspirál* VII. évfolyam (2001) 1. sz. 101.

A raktárak rejtett kincsei - Bakk Ágnes interjúja Máté László Zoltánnal. MaNDA, 2013.

[honlap] http://mandarchiv.hu/cikk/1993/A_raktarak_rejtett_kincsei (2015. 01. 03.)

A tolonc – Rendezte: Kertész Mihály. MaNDA blog, 2013. [honlap]

http://manda.blog.hu/2012/11/26/a_tolonc_rendezte_kertesz_mihaly (2015. 01. 04.)

Ábel Péter: Filmgyártás és filmkölcsonzés Magyarországon 1896-1919 között. In: *Filmspirál* III. évfolyam (1997) 2. sz. 177.

Ábel Péter: Filmgyártás és filmkölcsonzés Magyarországon 1896-1919 között. In: *Filmspirál* III. évfolyam (1997) 4. sz. 193.

Audiovizuális dokumentumok: A Magyar Mozgóképkincs Gyűjtemény. Országos Széchényi Könyvtár. [honlap] http://www.oszk.hu/av_dokumentumok (2015. 01. 02.)

Az Európai Parlament és a Tanács 2001. május 22-i 2001/29/EU irányelve az információs társadalomban a szerzői és a szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

Baki Péter: *A magyar filmlaboratóriumok történetéből*. Budapest: Magyar Filmlaboratórium Kft., 1999. 5.

Balázs Béla: Tíz évvel Lumière után. In: *Filmspirál* V. évfolyam (1999) 3. sz. 45.

Balogh Gyöngyi: A magyar film születésétől 1945-ig. In: *Filmkultúra* (2000). [honlap] <http://www.filmkultura.hu/regi/2000/articles/essays/balogh.hu.html> (2014. 12. 30.)

Balogh Gyöngyi: *A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2004. 13-14.

Borosné Balázs Anikó: *Értéktárolás az MTV Rt. Archívumában*. [honlap] <http://www.tvarchivum.hu/?id=208583> (2015. 01. 02.)

Castiglione Henrik: Budapest mozgóképzemetei. In: *Filmspirál* 7. évfolyam (2001) 2. sz. 98.

Császár Miklósné: *A Filmintézet múltjáról – másképpen* (2013) [a tanulmány a MaNDA honlapján érhető el PDF formátumban] <http://mandarchiv.hu/dokumentum/2564/csaszarne.pdf> (2014. 12. 30.)

Dr. Vári Rezső: A magyar mozgóké- és filmjog harminc esztendeje. In: *A magyar film olvasókönyve (1908-1943)*. Budapest: Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2001. 505.

Európai Bizottság - Kérdőív a mozgóképzemeteiről és a kapcsolódó ágazati tevékenységek versenyképességéről szóló, 2005. november 16-i európai parlamenti és tanácsi ajánlás végrehajtásáról. Európai Bizottság honlapja. [a cikk PDF formátumban érhető el az Európai Bizottság honlapjáról] http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=4331 (2015. 01. 03.) 3., 8.

Filmhíradók Online. [honlap] <http://filmhiradokonline.hu/> (2015. 01. 04.)

Filmhíradók. MaNDA, 2012. [honlap] <http://mandarchiv.hu/cikk/1116/Filmhiradok> (2015. 01. 03.)

Filmművészeti évkönyv 1930. Budapest: Lajta Andor, 1930.

Frohlick, Louis D. - Schwartz, Charles: *The Law of Motion Pictures*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2007. 500-501.

Gyürey Vera: *A filmarchívum - A Magyar Nemzeti Filmarchívum története a kezdetektől napjainkig*. Budapest: Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2009. 7., 12., 13.

Haklik Norbert: Mit őriz meg a filmarchívum? In: *Magyar Nemzet Online*, 2004. [honlap] http://mno.hu/migr_1834/mit-oriz-meg-a-filmarchivum-644289 (2015. 01. 02.)

Harris, Robert A.: *Public hearing statement to the National Film Preservation Board of the Library of Congress*, Washington, D.C., February 1993. [honlap] <http://www.widescreenmuseum.com/rah.htm> (2014. 12. 23.)

Hazards in the Handling and Storage of Nitrate and Safety Motion Picture Film. New York: Eastman Kodak, 1951. 10-11.

Karcsai Kulcsár István: Két álmodozó. In: *Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982*. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. 28-29.

Knežević, Srdjan: Filmvetítések Budapesten 1896 és 1900 között. In: *Filmkultúra* (1995) 12. sz. 20.

Kovács András Bálint: Mielőtt audiovizuális emlékeink elpusztulnak. In: *Élet és Irodalom* XLVIII. évfolyam (2004) 5. szám. [online verzió] http://www.es.hu/kovacs_andras_balint;mielott-audiovizualis-emlekeink-elpusztulnak;2004-02-02.html (2015. 01. 04.)

Kőháti Zsolt: *Film, Tudomány, Intézet*. Budapest, 2006. Kézirat.

Kracauer, Siegfried: *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film*. New Jersey: Princeton University Press, 1947.

Lajta Andor: *A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata*. Budapest, 1953. Kézirat.

Lajta Andor: A filmmúzeum és filmarchívum úttörői. In: *Filmspirál* III. évfolyam (1997) 3. sz. 64-65., 67.

Lajta Andor: A magyar filmlaboratóriumok története, 1901-1961. In: *Filmspirál* VI. évfolyam (2000) 3. sz. 55.

Letették Ózdon a digitális archívum alapkövét. MaNDA, 2014. [honlap] <http://mandarchiv.hu/cikk/2596/Letettek-Ozdon-a-digitalis-archivum-alapkovet> (2015. 01. 04.)

Létrejött a legnagyobb hazai audiovizuális archívum. *Magyar Nemzet Online*, 2011. [honlap] <http://mno.hu/belfold/letrejott-a-legnagyobb-hazai-audiovizualis-archivum-173426> (2015. 01. 03.)

Libor Anita: Hatvannégyezer alumínium doboz - Beszélgetés Gyürey Verával. In: *Filmtett*, 2004. [honlap] <http://www.filmtett.ro/cikk/2161/beszelgetes-gyurey-veraval> (2014. 12. 28.)

Magyar Bálint: *A magyar némafilm története – Némafilmgyártás 1896-1931*. Budapest: Palatinus, 2003. 7., 30., 38.

Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. 5.

Magyar játékfilmek online adatbázisa a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet honlapján. [honlap] <http://mandarchiv.hu/tart/jatekfilm> (2015. 01. 03.)

Magyar Televízió Archívuma: Magunkról. [honlap] <http://www.tvarchivum.hu/?hid=457> (2015. 01. 02.)

Magyar Zsidó Lexikon. Budapest: A Magyar zsidó lexikon kiadása, 1929. 617.

Membership Information - FIAF Chronology. The International Federation of Film Archives, 2008. [honlap] <http://www.fiafnet.org/uk/members/fiafchronology.html> (2014. 12. 25.)

Memory of the World Register: Lumière Films. Unesco, 2004. [honlap] http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/nomination_forms/lumiere_films.pdf (2014. 12. 23.)

Michel Aubert: A Francia Filmközpont értékmegőrző tevékenysége. In: *Filmspirál* IV. évfolyam (1998) 5. sz. 91.

Molnár István: Adalékok a hazai filmpropaganda történetéhez (1930-1944). In: *Módszertani Füzetek*. Agitáció, Oktatás, Szemléltetés, 1984/4. 39.

Molnár István: Filmgyűjtemény-filmtár. In: *Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982*. Budapest: [Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum], 1982. 94-96., 100.

Némafilm gyűjteményünk új szerzeményei. Magyar Nemzeti Filmarchívum. [honlap] <http://www.filmintezet.hu/uj/gyujtemenyek/nemafimgyujt.htm> (2014. 12. 21.)

Slide, Anthony: *Nitrate Won't Wait: A History of Film Preservation in the United States*. Jefferson, North Carolina: McFarland and Company, 2000. 17-18.

Society of Motion Picture & Television Engineers - About SMPTE. [honlap] <https://www.smpte.org/about> (2014. 12. 25.)

Sor Zita - Ormos József - Cs. Plank Ibolya: *Fényképgyűjtemények állományvédelme*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2008. 46.

Super8.hu. [honlap] <http://super8.hu/> (2015. 01. 04.)

Svenska Filminstitutet - On filmarkivet.se. [honlap]
<http://www.filmarkivet.se/sv/Om-filmarkivetse/> (2014. 12. 25.)

The Film Foundation. [honlap] <http://www.film-foundation.org/> (2014. 12. 25.)

The Film Preservation Guide: *The Basics for Archives, Libraries, and Museums*. San Francisco: National Film Preservation Foundation, 2004. 6-7.

The International Federation of Film Archives. [honlap] <http://www.fiafnet.org> (2014. 12. 25.)

Thompson, Kristin - Bordwell, David.: *Film History: An Introduction*. McGraw-Hill: New York, 2009. 24., 33., 66., 375.

Total Grosses of all Movies Released in 2008. Box Office Mojo, 2008. [honlap] <http://www.boxofficemojo.com/yearly/chart/?page=1&view=releasedate&view2=dome stic&yr=2008&p=.htm> (2014. 12. 23.)

Történelem – filmen. In: *Magyar Film* (1939) 41. sz. 3.

Válogatás a Magyar Filmmúzeum számára. In: *Magyar Film* (1940) 15. sz. 11.

Vault and Nitrate Fires – A History. TCM, 2008. [honlap] <http://fan.tcm.com/ Vault-and-Nitrate-Fires-A-History/blog/346284/66470.html> (2014. 12. 23.)

Veress József: A némafilm fényei és árnyai. In: *Magyarország a XX. században*. III. köt. 328-329.

Walls, Howard Lamarr: *Motion pictures, 1894-1912*. Washington: Copyright Office, 1953. 5.

A dolgozat lezárásának dátuma: 2015.01.06.